

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΑΓΩΓΗΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ**

**ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
«Συμβουλευτική εφαρμοσμένη σε εκπαιδευτικά και κοινωνικά πλαίσια»**

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

**«ΑΝΤΙΛΑΜΒΑΝΟΜΕΝΗ ΕΝΑΝΤΙ ΤΗΣ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-
ΓΝΩΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑΣ ΠΑΙΔΙΩΝ ΜΕ
ΝΑΡΚΙΣΣΙΣΤΙΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ»**

- ✓ **Συντάκτης:** Χαλιάσος Ευάγγελος, (Α.Μ. 571)
- ✓ **Επιβλέπουσα καθηγήτρια:** Πλουσία Μισαηλίδη

ΙΩΑΝΝΙΝΑ, 2021

Πίνακας περιεχομένων

Περίληψη.....	5
Abstract	6
Εισαγωγή	8
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^Ο ΝΑΡΚΙΣΣΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ.....	11
1.1. Εννοιολογική αποσαφήνιση του όρου	12
1.2. Ευάλωτος και μεγαλοπρεπής ναρκισσισμός	14
1.3. Ναρκισσισμός στην Παιδική ηλικία	15
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^Ο ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΓΝΩΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ	
ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ.....	18
2.1. Θεωρία του νου- Ορισμός και ανάπτυξη στην παιδική ηλικία	19
<i>2.1.1 Ανάπτυξη της ΘτΝ στην παιδική ηλικία.....</i>	<i>20</i>
2.2. Ενσυναίσθηση- εννοιολογική οριοθέτηση και ανάπτυξη στην παιδική ηλικία .	22
<i>2.2.1. Διαστάσεις της ενσυναίσθησης: Γνωστική & Συναισθηματική</i>	<i>23</i>
<i>2.2.2. Η ανάπτυξη της ενσυναίσθησης στην παιδική ηλικία</i>	<i>24</i>
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^Ο ΝΑΡΚΙΣΣΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΓΝΩΣΤΙΚΗ ΚΑΙ	
ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ.....	26
3.1 Έρευνες που εξέτασαν τη σχέση του Ναρκισσισμού με την κοινωνικογνωστική και συναισθηματική ικανότητα	27
<i>3.1.1 Ναρκισσισμός και κοινωνικογνωστικές ικανότητες</i>	<i>27</i>
<i>3.1.2 Ναρκισσισμός και συναισθηματικές ικανότητες</i>	<i>29</i>
<i>3.1.2. Αντιλήψεις ατόμων με ναρκισσισμό για την κοινωνικογνωστική και συναισθηματική τους ικανότητα.....</i>	<i>32</i>
3.2. Αναγκαιότητα και σημασία της μελέτης.....	39

3.3.Στόχος και υποθέσεις εργασίας/ ερευνητικά ερωτήματα της έρευνας	40
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο ΜΕΘΟΔΟΣ	41
4.1. Συμμετέχοντες	42
4.2. Διαδικασία	44
4.3.Μέσα συλλογής δεδομένων.....	44
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ.....	51
5.1. Επίδραση της ηλικίας και του φύλου στην τάση ναρκισσισμού και στην αντιλαμβανόμενη και πραγματική κοινωνικογνωστική και συναισθηματική ικανότητα	52
5.2. Συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών της έρευνας	55
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο ΣΥΖΗΤΗΣΗ.....	60
6.1. Σχέση ναρκισσιστικής τάσης με την αντιλαμβανόμενη και πραγματική κοινωνικοσυναισθηματική και γνωστική ικανότητα.....	61
6.2. Σχέση μεταξύ της ναρκισσιστικής τάσης και της αντιλαμβανόμενης και πραγματικής ικανότητας των παιδιών κατανόησης των νοητικών καταστάσεων και των συναισθημάτων των άλλων.	62
6.3. Σχέση ναρκισσιστικής τάσης με την αντιλαμβανόμενη και πραγματική ικανότητα αναγνώρισης των συναισθημάτων των άλλων	64
6.4. Σχέση μεταξύ της ναρκισσιστικής τάσης και της αντιλαμβανόμενης και πραγματικής ενσυναίσθησης των παιδιών	65
6.5. Περιορισμοί και προτάσεις για μελλοντική έρευνα.....	67
Βιβλιογραφία	69

Περίληψη

Στην παρούσα έρευνα εξετάζεται ησχέση της αντιλαμβανόμενης και της πραγματικής κοινωνικο-γνωστικής και συναισθηματικής ικανότητας παιδιών ηλικίας 9 έως 12 ετών με ναρκισσιστικές τάσεις. Ειδικότερα, εξετάστηκε η ικανότητα κατανόησης των νοητικών καταστάσεων και των συναισθημάτων των άλλων, η ικανότητα αναγνώρισης των συναισθημάτων και η ενσυναίσθηση. Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν συνολικά 95 μαθητές, οι οποίοι φοιτούσαν στις Δ', Ε' και ΣΤ' τάξεις δύο δημοτικών σχολείων-της ευρύτερης περιοχής του Ηρακλείου Κρήτης. Για τη συλλογή των δεδομένων χρησιμοποιήθηκαν συνολικά 6 εργαλεία: α) το ερωτηματολόγιο ναρκισσιστικής προσωπικότητας για παιδιά - αναθεωρημένη έκδοση, β) μια συστοιχία πειραματικών έργων «Θεωρίας του Νου» γ) μια συστοιχία ιστοριών που αξιολογεί την ικανότητα κατανόησης των συναισθημάτων των άλλων, δ) ένα απόσπασμα από το εργαλείο «Αναγνώρισης των συναισθημάτων στα μάτια των προσώπων»για τα παιδιά, ε) η κλίμακα ανάπτυξης της ενσυναίσθησης στα παιδιά και ζ) ο δείκτης ενσυναίσθησης για παιδιά και εφήβους. Από τα αποτελέσματα της μελέτης, προέκυψε ότι τα παιδιά ηλικίας 9 έως 12 ετών διατηρούν εσφαλμένες πεποιθήσεις αναφορικά με τις ικανότητές τους για αναγνώριση και κατανόηση των συναισθημάτων των άλλων, καθώς και για τα επίπεδα της ενσυναίσθησής τους. Ωστόσο, οι πεποιθήσεις τους για τις ικανότητες κατανόησης των νοητικών καταστάσεων των άλλων φάνηκε ότι ανταποκρίνονται στη πραγματικότητα. Αυτά τα ευρήματα υπογραμμίζουν την ανάγκη περαιτέρω διερεύνησης της ανάπτυξης του ναρκισσισμού στην παιδική ηλικία καθώς και τη σχέση του με διάφορες ικανότητες αλλά και χαρακτηριστικά της προσωπικότητας των παιδιών.

Λέξεις κλειδιά: Αντιλαμβανόμενη ικανότητα, Ναρκισσισμός, Κοινωνικο-γνωστική και συναισθηματική ικανότητα, Πραγματική ικανότητα

Abstract

In the present study, the relationship between the perceived and the real socio-cognitive and emotional ability of children aged 9 to 12 years with narcissistic tendencies is examined. In particular, the ability to understand the mental states and emotions as well as the ability to recognize emotions of others and empathy were examined. The sample of the research consisted by a total of 95 students, who attended either the fourth or the fifth or the sixth class of two primary schools located in the greater Heraklion region of Crete. A total of 6 tools were implemented to collect the data: a) the narcissistic personality questionnaire for children - revised version b) a set of "Theory of Mind" stories c) a set of stories that assess the ability to understand the feelings of other people, d) a part of the tool "Recognition of emotions in the eyes of persons" which is referred particularly to children, e) the scale of development of empathy in children and g) the empathy index for children and adolescents. The results of the study highlighted that children aged 9 to 12 years old have misconceptions about their ability to recognize and understand the feelings of other people, as well as their levels of empathy. However, their beliefs about maintaining high comprehension abilities of other people seemed to correspond to reality. These findings indicate that it is required to investigate the development of narcissism in childhood as well as its relationship to various abilities and personality traits of children thoroughly.

Keywords: Percieved ability, Narcissism, Socio-cognitive and emotional ability, Real ability

Ευχαριστίες

Ολοκληρώνοντας την παρούσα διπλωματική μου εργασία, που υλοποιήθηκε στα πλαίσια του Προγράμματος Μεταπτυχιακών Σπουδών του ΠΤΔΕ Ιωαννίνων με κατεύθυνση την «εφαρμοσμένη συμβουλευτική», θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά όλους εκείνους τους ανθρώπους που συνέβαλλαν ο καθένας με τον δικό του ξεχωριστό και προσωπικό τρόπο στην προσπάθειά μου.

Αρχικά, θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες στην επιβλέπουσα καθηγήτριά μου, Πλουσία Μισαηλίδη, για την πολύτιμη καθοδήγησή της, την έμπνευση που μου προσέφερε, αλλά και την εμπιστοσύνη και εκτίμηση που μου έδειξε από την πρώτη στιγμή της συνεργασίας μας. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω τον υπεύθυνο του μεταπτυχιακού προγράμματος Ανδρέα Μπρούζο, καθώς και όλους τους καθηγητές που του προγράμματος σπουδών που συνέβαλαν ο καθένας με το δικό του προσωπικό τρόπο στην ολοκλήρωση του. Θα ήθελα επιπλέον, να πω ένα μεγάλο ευχαριστώ σε όλους τους διευθυντές, εκπαιδευτικούς, γονείς και μαθητές, που με εμπιστεύτηκαν, με δέχτηκαν στα σχολεία τους και μου επέτρεψαν να εκπονήσω τη μελέτη μου, δείχνοντας αμέριστη συνεργασία και προθυμία.

Τέλος, θα ήθελα να πω ένα μεγάλο ευχαριστώ και στην οικογένειά μου η οποία βρίσκεται πάντοτε αρωγός σε όλες τις προσπάθειές μου δίνοντάς μου το θάρρος και την αυτοπεποίθηση για να πετυχαίνω τους στόχους μου.

Εισαγωγή

Η εργασία εξετάζει η τάση των παιδιών ηλικίας 9 έως 12 ετών για ναρκισσισμό και η σχέση της με συγκεκριμένες κοινωνικογνωστικές και συναισθηματικές ικανότητες των παιδιών, πραγματικές και αντιλαμβανόμενες. Ο ναρκισσισμός αποτελεί χαρακτηριστικό της προσωπικότητας που εμφανίζεται από την παιδική ηλικία και εκδηλώνεται κυρίως με συμπεριφορές που εκφράζουν μεγαλοπρέπεια, αίσθηση δικαιώματος και τάση για εκμετάλλευση στις διαπροσωπικές σχέσεις (Thomaes et al., 2008). Καθώς εστιάζουμε στην διερεύνηση του χαρακτηριστικού στην παιδική ηλικία των 9 έως 12 ετών θα θεωρήσουμε ότι τα παιδιά που επιτυγχάνουν υψηλές τιμές στο τεστ ναρκισσισμού παρουσιάζουν ναρκισσιστικές τάσεις.

Σύμφωνα με πολλούς ερευνητές, η ναρκισσιστική προσωπικότητα συχνά παρουσιάζει κάποιες ικανότητες οι οποίες την βοηθάει να αποκτήσει δημοτικότητα μεταξύ των συνομηλίκων τους και να ασκήσει μεγάλη επιρροή σε αυτούς (Thomaes et al., 2008). Το άτομο με ναρκισσιστική τάση είναι κοινωνικά ευέλικτο και αποκαλύπτει εύκολα προσωπικές πληροφορίες σε άλλους ζητώντας την έγκριση και το θαυμασμό στις σχέσεις του (Ojanen, Findley, & Fuller, 2012. Hawk et al., 2019). Επιπλέον, πολλές φορές τείνει να συμπεριφέρεται και με τρόπους που ενδεχομένως θέτουν σε κίνδυνο τη δημοτικότητά του. Συγκεκριμένα, ένα παιδί με ναρκισσισμό μπορεί να συμπεριφερθεί καταχρηστικά και επιθετικά (Golmaryami & Barry, 2010. Reijntjes et al., 2016) και συχνά γίνονται αντιληπτό από τους συνομηλίκους τους ως ανταγωνιστικό και εχθρικό (Grafeman et al., 2015).

Παρατηρώντας τη συμπεριφορά ενός παιδιού με ναρκισσισμό τίθεται το παρακάτω ερώτημα: ποιες είναι εκείνες οι ικανότητες οι οποίες συσχετίζονται με το χαρακτηριστικό του ναρκισσισμού και συνδιαμορφώνουν τη συμπεριφορά του; Τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά που συχνά συγκεντρώνουν την προσοχή των ερευνητών αναφέρονται κυρίως σε κοινωνικο-γνωστικές και συναισθηματικές ικανότητες οι οποίες συμβάλλουν σε επιτυχημένες διαπροσωπικές αλληλεπιδράσεις, και προβλέπουν σημαντικά την επιτυχία στη ζωή των ατόμων (Parker et al., 2004).

Στην παρούσα εργασία οι κοινωνικο-γνωστικές ικανότητες που θα εξεταστούν είναι η ικανότητα των ατόμων να αναγνωρίζουν και να κατανοούν τα συναισθήματα των άλλων καθώς και η ικανότητά τους να κατανοούν τις νοητικές τους καταστάσεις. Οι δύο αυτές διακριτές ικανότητες εντάσσονται στην θεωρία του νου. Από την άλλη, στις συναισθηματικές ικανότητες που θα εξεταστούν εντάσσεται η ικανότητα

αναγνώρισης των συναισθημάτων των άλλων και η ενσυναίσθηση. Συνεπώς, ο ευρύτερος όρος «κοινωνικο-γνωστική και συναισθηματική ικανότητα» θα χρησιμοποιηθεί ως όρος «ομπρέλα» στην παρούσα εργασία περιλαμβάνοντας τις επιμέρους ικανότητες που προαναφέρθηκαν και θα διερευνηθεί σε σχέση με τις ναρκισσιστικές τάσεις των παιδιών.

Το χαρακτηριστικό του ναρκισσισμού, σε πολλές ερευνητικές μελέτες, έχει συσχετιστεί με υψηλές κοινωνικογνωστικές ικανότητες οι οποίες ευνοούν την τάση τους για χειραγώγηση και εκμετάλλευση τρίτων (Pincus et al., 2009) χωρίς ωστόσο να απουσιάζουν και αντικρουόμενα ευρήματα. Από την άλλη οι περισσότερες μελέτες εντόπισαν ελλείμματα στη συναισθηματική ικανότητά των ατόμων (Campbell & Miller, 2011. Foster & Campbell, 2007). Η κυριότερη ικανότητα που οι περισσότερες έρευνες εντοπίζουν αρνητικές συσχετίσεις με το ναρκισσισμό είναι η ενσυναίσθηση (American Psychiatric Association, 2013). Τα εν λόγω ελλείμματα φαίνεται να διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στον τρόπο με τον οποίο τα άτομα με ναρκισσιστικές προσωπικότητες συμπεριφέρονται στον κοινωνικό τους περίγυρο και διαμορφώνουν τις κοινωνικές τους σχέσεις. Σύμφωνα με αρκετούς ερευνητές, φαίνεται να αποτελούν ενδογενή παράγοντα των διαπροσωπικών προβλημάτων που αντιμετωπίζουν οι ναρκισσιστές αλλά και των παραβατικών συμπεριφορών που συνήθως υιοθετούν (Hepper, Hart, & Sedikides, 2014. Roepke & Vater, 2014).

Τα υπάρχοντα αντικρουόμενα ευρήματα που εντοπίζονται επιβεβαιώνουν αρχικά την άποψη ότι ο ναρκισσισμός αποτελεί ένα σύνθετο χαρακτηριστικό της προσωπικότητας το οποίο σχετίζεται ποικιλοτρόπως με τις πολυσύνθετες διαστάσεις της κοινωνικοσυναισθηματικής και γνωστικής ικανότητας. Επιπλέον, αξίζει να αναφερθεί ότι ενδέχεται να προκαλούνται και από τον τρόπο με τον οποίο μετριοούνται οι συγκεκριμένες ικανότητες στις διάφορες μελέτες που πραγματοποιούνται στο σχετικό επιστημονικό πεδίο, δηλαδή ως αντιληπτές αυτοαναφερόμενες ικανότητες (ερωτηματολόγια) ή ως πραγματικές ικανότητες, που προκύπτουν από τις επιδόσεις των ατόμων σε συγκεκριμένα έργα. Πιο συγκεκριμένα, αρκετές μελέτες αποκάλυψαν την τάση υπερεκτίμησης των ικανοτήτων σε ναρκισσιστικά άτομα, ενώ στην πραγματικότητα δεν κατείχαν σε υψηλό βαθμό τις συγκεκριμένες ικανότητες (Gabriel et al., 1994. Paulhus and Williams, 2002. Zajenkowski and Czarna, 2015).

Το συγκεκριμένο ενδεχόμενο επιχειρεί να διερευνήσει η παρούσα έρευνα στην οποία εξετάζεται η σχέση μεταξύ του ναρκισσισμού και της αντιλαμβανόμενης και πραγματικής κοινωνικο-γνωστικής και συναισθηματικής ικανότητας στην ευαίσθητη ηλικιακή ομάδα των παιδιών 9 με 12 ετών. Επίσης, διερευνώνται τυχόν διαφοροποιήσεις στις εν λόγω μεταβλητές με βάση την ηλικία και το φύλο των μαθητών. Η εργασία απαρτίζεται από 6 επιμέρους κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο προσεγγίζεται εννοιολογικά η έννοια του ναρκισσισμού και των διαστάσεων του, καθώς και ο τρόπος ανάπτυξης του στην παιδική ηλικία μέσα από ευρήματα επιστημονικών μελετών. Στο δεύτερο κεφάλαιο, οριοθετείται η κοινωνικο-γνωστική και συναισθηματική ικανότητα και οι διαστάσεις που την συνθέτουν, ενώ επίσης παρουσιάζονται επιστημονικά ευρήματα που περιγράφουν την ανάπτυξη των εν λόγω ικανοτήτων στη ηλικία αυτή. Στο τρίτο κεφάλαιο, γίνεται μια ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας που εξετάζει τις σχέσεις του ναρκισσισμού με την κοινωνικογνωστική και συναισθηματική ικανότητα, η οποία αξίζει να αναφερθεί ότι βασίζεται σε δείγματα ενηλίκων, καθώς δεν έχουν καταγραφεί αντίστοιχα ευρήματα για την παιδική ηλικία. Στο τέταρτο κεφάλαιο, αναπτύσσεται το ερευνητικό κομμάτι της διπλωματικής εργασίας, το οποίο περιλαμβάνει το σκοπό της έρευνας και τη μεθοδολογία που υιοθετήθηκε. Στο 5^ο κεφάλαιο παρουσιάζονται τα αποτελέσματα της μελέτης ενώ στο 6^ο κεφάλαιο υλοποιείται μια συζήτηση γύρω από τα σημαντικότερα ευρήματα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^ο ΝΑΡΚΙΣΣΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

1. ΝΑΡΚΙΣΣΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΠΑΙΔΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

Στο κεφάλαιο αυτό θα προσεγγίσουμε εννοιολογικά την έννοια του ναρκισσισμού και των δύο επιμέρους μορφών με τις οποίες εμφανίζεται (μεγαλοπρεπής-ευάλωτος επιχειρώντας αρχικά μια σύντομη ιστορική αναδρομή στη γέννηση του όρου. Στη συνέχεια, παρουσιάζονται τα γνωρίσματα του ναρκισσισμού ως χαρακτηριστικό της προσωπικότητας και ο τρόπος με τον οποίο επηρεάζει τη συμπεριφορά των παιδιών. Παράλληλα, αναπτύσσονται και οι δύο θεωρίες που επιχειρούν να αιτιολογήσουν το εν λόγω φαινόμενο: η θεωρία της κοινωνικής μάθησης και η ψυχαναλυτική θεωρία (Freud, 1957).

1.1. Εννοιολογική αποσαφήνιση του όρου

Επιχειρώντας, αρχικά, να οριοθετήσουμε την πολύπλοκη έννοια του «Ναρκισσισμού» αξίζει να σημειώσουμε ότι έχει τις ρίζες της στην ελληνική μυθολογία, σύμφωνα με την οποία ο Νάρκισσος ήταν ένα νέος με μεγάλη αυταρέσκεια, ματαιοδοξία και ωραιοπάθεια για τον εαυτό του. Όπως αναφέρεται στο μύθο, βρισκόμενος στα νερά ενός ποταμού αντίκρισε τον εαυτό του από την αντανάκλαση του φωτός στα καθρεπτιζόμενα νερά, με αποτέλεσμα να τον ερωτευτεί παράφορα, γεγονός που αποτέλεσε και την αιτία του πνιγμού του (Hochwarter et al., 2012). Έκτοτε, ο όρος έχει διερευνηθεί επιστημονικά, με πολλούς ερευνητές να μελετούν την προσωπικότητα αλλά και τα χαρακτηριστικά της συμπεριφοράς των ναρκισσιστών (Emmons, 1984, Miller et al., 2008).

Με σκοπό να κατανοήσουμε καλύτερα την έννοια του ναρκισσισμού, αξίζει να επισημανθεί το επίμαχο ζήτημα που αφορά την διάκρισή του ως διαταραχή κλινικού περιεχομένου και ως χαρακτηριστικό της προσωπικότητας (Brunell et al., 2008, Luchner et al., 2011). Ειδικότερα, ο φυσιολογικός ναρκισσισμός αντικατοπτρίζει φαινομενικά υγιείς εκφράσεις αυτο-ενίσχυσης και αυτοπροβολής, ενώ ο παθολογικός ναρκισσισμός αντανακλά κλινικά σημαντικές διαταραχές που απορρέουν από μια εύθραυστη εικόνα του εαυτού (Pincus et al., 2009. Pincus & Lukowitsky, 2010). Η εν λόγω διάκριση δεν σηματοδοτεί την διαφορετικότητα της έννοιας, απλώς περιγράφει την προσέγγισή της με διαφορετικό τρόπο. Στην παρούσα μελέτη θα εξετάσουμε την έννοια του ναρκισσισμού ως χαρακτηριστικό της προσωπικότητας στην παιδική ηλικία.

Όπως προαναφέρθηκε, παρόλο που η έννοια του ναρκισσισμού είναι κυρίως γνωστή στην ακραία της μορφής ως «Ναρκισσιστική Διαταραχή Προσωπικότητας», θεωρείται ως ένα χαρακτηριστικό της προσωπικότητας με την έννοια ότι ενυπάρχει σε κάθε άνθρωπο αλλά σε διαφοροποιημένο επίπεδο περιλαμβάνοντας, ωστόσο, σαφή καθορισμένα διαγνωστικά κριτήρια (Campbell et al., 2011). Ειδικότερα, η αλαζονεία, τα έντονα συναισθήματα του δικαίωματος και η μεγαλοπρέπεια, είναι οι βασικές εκδηλώσεις μιας ναρκισσιστικής συμπεριφοράς (Pincus & Lukowitsky, 2010. Rhodewalt & Peterson, 2009). Σύμφωνα με το διαγνωστικό Στατιστικό Εγχειρίδιο Ψυχικών Διαταραχών (DSM-IV) ένας ναρκισσιστής παρουσιάζει ένα μη ρεαλιστικό αίσθημα ανωτερότητας και εξουσίας το οποίο τον οδηγεί σε έντονες φαντασιώσεις υπεροχής και δύναμης. Λόγω της υπερδιογκωμένης αυτοεικόνας του επιζητά συνεχώς τον θαυμασμό και την επιβεβαίωση, ενώ παρουσιάζει και έντονα το στοιχείο της αυτοπροβολής (American Psychiatric Association, 2000). Συνήθως, διακατέχεται από υπερβολική αυτοδυναμία και μειωμένη ευαισθησία, που τον καθιστά πρόθυμο και ικανό να χειραγωγήσει και να εκμεταλλευτεί τρίτους με σκοπό να ικανοποιήσει τα δικά του 'θέλω'(Morf & Rhodewalt, 2001. Taylor & Brown, 1994).

Βέβαια, αξίζει να σημειωθεί ότι, παρόλο που οι ναρκισσιστές αισθάνονται ανώτεροι από τους άλλους και νιώθουν ότι δικαιούνται ειδικά προνόμια, δεν είναι απαραίτητα ικανοποιημένοι με τον εαυτό τους. Δηλαδή, ο ναρκισσισμός και η αυτοεκτίμηση συλλαμβάνουν δύο διαφορετικές διαστάσεις του εαυτού των ναρκισσιστών. Όπως αναφέρεται και στους Campbell et al., (2002), η υψηλή αυτοεκτίμηση σημαίνει να σκέφτεσαι θετικά για τον εαυτό σου, ενώ ο ναρκισσισμός περιλαμβάνει το πάθος που θέλει να σκέφτεται θετικά τον εαυτό σου. Επιπλέον, η υψηλή αυτοεκτίμηση, σε αντίθεση με τον ναρκισσισμό, προβλέπει χαμηλότερα επίπεδα άγχους και κατάθλιψης με την πάροδο του χρόνου.

1.2. Ευάλωτος και μεγαλοπρεπής ναρκισσισμός

Μερικοί ερευνητές προτείνουν ότι ο ναρκισσισμός μπορεί να μην είναι ένα ενιαίο κατασκεύασμα. Η διάκριση μεταξύ ευάλωτου και μεγαλοπρεπούς ναρκισσισμού έγινε από τον Wink (1991). Οι δύο μορφές ναρκισσισμού μοιράζονται πολλά χαρακτηριστικά όπως ο εγωκεντρισμός, η υπερβολική αυτοπροβολή και η αίσθηση του δικαιώματος, η διαφωνία και η τάση αλληλεπίδρασης με άλλους κατά τρόπο ανταγωνιστικό (Dickinson & Pincus, 2003. Miller et al., 2011). Ωστόσο, ανεξάρτητα από τον ναρκισσιστικό κοινό πυρήνα, κάθε διάσταση έχει το δικό της αποκλειστικό χαρακτηριστικό.

Τα άτομα με υψηλό ευάλωτο ναρκισσισμό περιγράφονται ως αμυντικά, αποφευκτικά, ανασφαλή, και υπερευαίσθητα απέναντι στην κριτική (Wink, 1991; Miller et al., 2011). Ταυτόχρονα χρειάζονται την αναγνώριση των ανθρώπων (π.χ. θαυμασμό) για να ενισχύσουν την αυτοεκτίμησή τους. Μάλιστα, το αίσθημα υποτίμησης μπορεί να τους οδηγήσει στην υιοθέτησης παθητικής στάσης στις διαπροσωπικές τους σχέσεις (Pincus et al., 2009. Miller et al., 2011). Ο ευάλωτος ναρκισσισμός σχετίζεται επίσης με χαμηλότερα επίπεδα αυτοεκτίμησης, εξωστρέφειας και ευγένειας, υψηλότερου νευρωτισμού αρνητική άποψη για το παρελθόν και μοιρολατρική στάση (Miller et al., 2011. Zajenkowski et al., 2016).

Από την άλλη, ο μεγαλοπρεπής ναρκισσισμός χαρακτηρίζεται από υψηλή αυτοεκτίμηση, διαπροσωπική κυριαρχία και τάση υπερεκτίμησης των δυνατοτήτων του (Miller et al., 2011. Pincus et al., 2009. Wink, 1991). Τα άτομα με υψηλό μεγαλοπρεπή ναρκισσισμό τείνουν να υποστηρίζουν θετικές ψευδαισθήσεις για τον εαυτό τους, καταπιέζοντας ταυτόχρονα πληροφορίες που δεν συνάδουν με μια διογκωμένη εικόνα του εαυτού τους (Campbell and Foster, 2007). Ονειρεύονται την ανωτερότητα, την τελειότητα, την παντοδυναμία και πολλές φορές ενδέχεται να οδηγηθούν σε εκμεταλλευτικές και επιθετικές συμπεριφορές (Pincus et al., 2009).

Στην παρούσα εργασία διερευνώνται και οι δύο επιμέρους τύποι ναρκισσισμού και εξετάζεται η σχέση τους με την αντιλαμβανόμενη και πραγματική κοινωνικογνωστική και συναισθηματική ικανότητα των παιδιών ηλικίας 9 έως 12 των.

1.3. Ναρκισσισμός στην Παιδική ηλικία

Ο Ναρκισσισμός ως χαρακτηριστικό της προσωπικότητας έχει διερευνηθεί συστηματικά για τον πληθυσμό των ενηλίκων, ενώ στον παιδικό πληθυσμό τα ερευνητικά δεδομένα είναι περιορισμένα. Αυτό που είναι γνωστό - έως σήμερα - είναι ότι οι μεγαλοπρεπείς και διογκωμένες αυτο-απόψεις που χαρακτηρίζουν τον ναρκισσισμό αποτελούν μέρος της τυπικής ανάπτυξης στα μικρά παιδιά (Brummelman, 2015). Τα μικρά παιδιά συνήθως δεν είναι σε θέση να διαφοροποιήσουν τις πραγματικές τους απόψεις από τις ιδανικές αυτο-απόψεις τους (Harter, 2006), γεγονός που καθιστά πολλές φορές θετική μια αυτοεικόνα, η οποία ωστόσο μπορεί να μην είναι ρεαλιστική. Στην ηλικία περίπου των 7 με 8 ετών, αρχίζουν να αναπτύσσουν την εικόνα του εαυτού τους στην οποία συνυπάρχουν τόσο θετικά όσο και αρνητικά χαρακτηριστικά. Σε αυτή την ηλικία επίσης, τα παιδιά αποκτούν την ικανότητα να βλέπουν τον εαυτό τους ως ανώτερο από τους άλλους (Thomaes&Brummelman, 2016).

Οι ναρκισσιστικές τάσεις των παιδιών συνοδεύονται συχνά με ορισμένα χαρακτηριστικά προσωπικότητας, όπως αλαζονεία, εχθρότητα, έλλειψη ενσυναίσθησης, ευαισθησίας, και επιθετικότητα (Morf & Rhodewalt, 2001). Επιπλέον, τα παιδιά με ναρκισσιστικές τάσεις τείνουν πολλές φορές να είναι επιθετικά απέναντι στους άλλους δημιουργώντας προβλήματα στις καθημερινές τους σχέσεις με τους συνομήλικους τους (Thomaes et al., 2008). Πολλοί ερευνητές έχουν εστιάσει την σημασία του ναρκισσισμού ως προβλεπτικού δείκτη αντιδραστικής επιθετικότητας και των προβλημάτων συμπεριφοράς των παιδιών (Barry et al., 2007).

Από την άλλη, η διάκριση παιδιών με ναρκισσιστικές τάσεις συνδέεται και με την ηγετική συμπεριφορά που υιοθετούν τις περισσότερες φορές. Τα παιδιά με υψηλότερα επίπεδα ναρκισσισμού μπορεί να είναι πιο πιθανό να εμφανιστούν ως ηγέτες στο κοινωνικό τους περίγυρο. Συνήθως, τείνουν να καυχούνται να επιδεικνύονται και να προσελκύουν την προσοχή των συνομηλίκων τους (Grapsas et al., 2020). Σε ομότιμες ομάδες, αυτά τα παιδιά παρουσιάζονται συχνά ως πρότυπα (Thomaes et al., 2008) και συμπεριφέρονται κυρίαρχα (Reijntjes et al., 2016). Οι συνομηλικοί μπορεί να αναγνωρίσουν αυτές τις συμπεριφορές ως ηγετικές (Schneider et al., 2002). Κατά συνέπεια, αυτά τα παιδιά μπορεί να επιτύχουν μεγάλη αναγνώριση

αλλά και να ασκήσουν μεγάλη επιρροή μεταξύ των συνομηλίκων τους (Reijntjes et al., 2016).

Αναζητώντας τις ρίζες της ανάπτυξης της ναρκισσιστικής τάσης στην παιδική ηλικία, συναντάμε δύο διαφορετικές θεωρίες που επιχειρούν να αιτιολογήσουν το εν λόγω φαινόμενο: τη θεωρία της κοινωνικής μάθησης (Brummelman et al., 2015. Millon, 1969) και τη ψυχαναλυτική θεωρία (Kernberg, 1975. Μπακιρτζόγλου, 2013). Σύμφωνα με τη θεωρία της κοινωνικής μάθησης, τα παιδιά είναι πιθανό να μεγαλώσουν με ναρκισσιστικά χαρακτηριστικά - σε περιπτώσεις- όπου οι γονείς τους τα υπερτιμούν, μεταδίδοντάς τους το αίσθημα ότι τα βλέπουν ως πιο ξεχωριστά και πιο ικανά από άλλα παιδιά (Millon, 1969). Η ίδια η συμπεριφορά των γονέων να επιδιώκουν να αποδώσουν την τελειότητα στο παιδί τους, το οδηγεί σταδιακά στην εσωτερίκευση της πεποίθησης ότι είναι ένα ξεχωριστό άτομο που έχει δικαίωμα σε διάφορα προνόμια. Η υπερδιογκωμένη άποψη των γονέων, με άλλα λόγια, εσωτερικεύεται από τα ίδια τα παιδιά, αυξάνοντάς τις τάσεις ναρκισσισμού τους (Brummelman et al., 2015).

Από την άλλη, σύμφωνα με την ψυχαναλυτική θεωρία, τα παιδιά είναι πιθανό να αναπτύξουν έναν ναρκισσιστικό χαρακτήρα σε περιπτώσεις που απουσιάζει η γονική μέριμνα και η φροντίδα για αυτά, όταν οι γονείς τους δεν δείχνουν ζεστασιά απέναντί στο παιδί τους (Kernberg, 1975). Μια συμπεριφορά των γονέων δηλαδή, η οποία χαρακτηρίζεται από χαμηλή εκτίμηση, ελλιπή ζεστασιά, φροντίδα και αγάπη, ενδέχεται να οδηγήσει το παιδί στην δημιουργία ενός δικού του περιβάλλοντος στο οποίο θα εισπράττει τα αποδοχή και την έγκριση από τον υπόλοιπο κοινωνικό περίγυρο. Επομένως, τοποθετεί τον εαυτό του σε ένα «βάθρο» και προσαρμόζει τη συμπεριφορά του με τέτοιο τρόπο ώστε να εισπράττει το θαυμασμό και την εκτίμηση των άλλων (Davidov & Grusec, 2006).

Η περίοδος της παιδικής ηλικίας έως την πρώιμη εφηβεία φαίνεται κρίσιμη για την ανάπτυξη ηγετικής συμπεριφοράς (Murphy & Johnson, 2011). Σε αυτήν την ηλικία, τα παιδιά περνούν πάνω από το 75% του ελεύθερου χρόνου τους στο σχολείο σε ομάδες τριών ή περισσότερων συνομηλίκων (Coplan, Ooi, & Rose-Krasnor, 2015) και αυτές οι ομάδες χρειάζονται 'ηγέτες' για να συντονίσουν τις συλλογικές τους προσπάθειες (Murphy & Johnson, 2011). Έτσι, τα παιδιά αυτής της ηλικίας έχουν πολλές ευκαιρίες να υιοθετήσουν ηγετικούς ρόλους.

Συνοψίζοντας, λοιπόν, τα στοιχεία που προαναφέρθηκαν, ο ναρκισσισμός ως χαρακτηριστικό της προσωπικότητας εκδηλώνεται με ένα μη ρεαλιστικό αίσθημα

ανωτερότητας και εξουσίας το οποίο τον οδηγεί σε έντονες φαντασιώσεις υπεροχής ηγεσίας και δύναμης. Το συγκεκριμένο αίσθημα οδηγεί πολλές φορές τα παιδιά με ναρκισσιστικές τάσεις σε συμπεριφορές χειραγώγησης, υπεπροβολής καθώς και σε συμπεριφορές με επιθετικό και κοινωνικά μη αποδεκτό χαρακτήρα. Τέλος, η ανάπτυξη της ναρκισσιστικής τάσης, είναι άμεσα συνυφασμένη με τον τρόπο γονεϊκής αντιμετώπισης των παιδιών, ενώ επίσης επηρεάζεται και από τις σχέσεις μεταξύ των συνομηλίκων.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^ο ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΓΝΩΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ

2. ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΓΝΩΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ (SOCIO-EMOTIONAL COGNITION ABILITY-SECA)

Όπως ήδη ειπώθηκε, τα παιδιά με ναρκισσιστικές τάσεις έχουν την ικανότητα να αλληλεπιδρούν κοινωνικά και να χειραγωγούν πολλές φορές τα άτομα που συναναστρέφονται. Στην παρούσα εργασία εξετάζονται ορισμένες κοινωνικογνωστικές και συναισθηματικές ικανότητες, στις οποίες συμπεριλαμβάνονται η ικανότητα κατανόησης των νοητικών καταστάσεων και των συναισθημάτων των άλλων, η ικανότητα αναγνώρισης των συναισθημάτων τους και η ενσυναίσθηση. Στην συνέχεια του συγκεκριμένου κεφαλαίου θα επιχειρήσουμε να προσεγγίσουμε εννοιολογικά τις συγκεκριμένες έννοιες και να αναφερθούμε σε έρευνες που εξέτασαν την ανάπτυξή τους στην παιδική ηλικία.

2.1. Θεωρία του νου- Ορισμός και ανάπτυξη στην παιδική ηλικία

Ως «Θεωρία του Νου» ορίζεται η ικανότητα ενός ατόμου να αποδίδει στον εαυτό του και στους άλλους νοητικές καταστάσεις, με βάση τις οποίες ερμηνεύει και προβλέπει την συμπεριφορά τους. Αυτές οι νοητικές καταστάσεις περιλαμβάνουν μεταξύ των άλλων πεποιθήσεις, επιθυμίες, προθέσεις, αντιλήψεις, φαντασία και συναισθήματα. (Μαριδάκη- Κασσωτάκη, 2004. Μισαηλίδη, 2003. Sodian & Kristen, 2010). Ωστόσο, εκτός από την κατανόηση των σκέψεων και των πεποιθήσεων των άλλων η θεωρία του νου- με βάση αρκετά επιστημονικά ευρήματα- σχετίζεται και με την κατανόηση των συναισθημάτων των άλλων (Blankson et al., 2013. Eggum et al., 2011). Σύμφωνα με τους Eggum et al., (2011) η ανάπτυξη ικανοτήτων θεωρίας του νου βοηθά πιθανώς στην κατανόηση των συναισθημάτων των άλλων, ειδικά όταν το συναίσθημα που βιώνει ο άλλος διαφέρει από αυτό που θα αισθανόταν το παιδί. Για παράδειγμα, η ικανότητα θεωρίας του νου μπορεί να βοηθήσει ένα παιδί που του αρέσει το μια δραστηριότητα να κατανοήσει ότι ένα άλλο παιδί μπορεί να του αρέσει η ίδια δραστηριότητα, αλλά και ότι βιώνει κάποιο φόβο όταν εμπλακεί σε αυτή. Σε ευρήματα που δηλώνουν συσχέτιση μεταξύ της θεωρίας του νου και της κατανόησης των συναισθημάτων κατέληξαν και οι Hughes και Dunn (1998) σε μια μελέτη που πραγματοποίησαν σε παιδιά χρησιμοποιώντας έργα ψευδούς πεποίθησης.

Η ανάπτυξη δεξιοτήτων θεωρίας του Νου απασχολεί την επιστημονική και ερευνητική κοινότητα, ήδη από το 1980, με πολλούς ψυχολόγους να επιχειρούν να κατανοήσουν αλλά και να περιγράψουν τον τρόπο με τον οποίο λειτουργεί ο νους του ανθρώπου. Σαν όρος πρωτοεμφανίστηκε στην φιλοσοφία, με ορισμένους φιλοσόφους να υποστηρίζουν ότι το γεγονός ο νους μπορεί να προσδιοριστεί με λειτουργικούς όρους συνιστά μια θεωρία. Έτσι, σταδιακά προέκυψε η ανάγκη διερεύνησης της αιτιακής σχέσης μεταξύ του νου και της συμπεριφοράς των ανθρώπων μέσω της ψυχολογικής έρευνας.

Στην παρούσα εργασία η έννοια της θεωρίας του νου εξετάζεται και ως προς τις δύο διαστάσεις της, δηλαδή τόσο ως προς την κατανόηση των γνωστικών καταστάσεων σκέψεων, και πεποιθήσεων των άλλων (γνωστική ΘτΝ) αλλά και ως κατανόηση των συναισθηματικών καταστάσεων των άλλων (συναισθηματική ΘτΝ). Τα έργα που χρησιμοποιήθηκαν στην δημιουργήθηκαν για την εκτίμηση των ικανοτήτων συναισθηματικής και γνωστικής ΘτΝ περιείχαν λεκτικές και μη λεκτικές ενδείξεις(εικόνες ματιών και ιστορίες).

2.1.1 Ανάπτυξη της ΘτΝ στην παιδική ηλικία

Σύμφωνα με τους ερευνητές, η βάση για την σταδιακή ανάπτυξη της θεωρίας του νου ξεκινάει ήδη από την βρεφική ηλικία, καθώς το βρέφος αποκτά την ικανότητα διακρίνει τους ανθρώπους, αλλά και τα άψυχα αντικείμενα και να δείχνει ενδιαφέρον για τον τρόπο δράσης και λειτουργίας τους (Μισαηλίδη, 2003. Sodian & Kristen, 2010. White, Happé, Hill, & Frith, 2009). Το χρονικό διάστημα ωστόσο, κατά το οποίο τα παιδιά μπορούν να αποδίδουν νοητικές καταστάσεις στον εαυτό τους και στους άλλους, διαφοροποιείται για τους ερευνητές.

Στην ηλικία των 21/2 με 3 ετών αρχίζει η αναγνώριση των αιτιακών σχέσεων μεταξύ των επιθυμιών, των δράσεων και των συναισθηματικών αντιδράσεων. (Wellman & Woolley, 1990. Yuill, 1984). Η σύλληψη, ωστόσο, της επιθυμίας ως μια υποκειμενική νοητική κατάσταση και η διάκριση μεταξύ των εμπρόθετων και τυχαίων ενεργειών πραγματοποιείται κυρίως από το τέταρτο έτος της ηλικίας των παιδιών (Perner, 1991. Shultz, 1980). Μάλιστα, μία σημαντική κατάκτηση αυτής της ηλικίας είναι η διάκριση μεταξύ των νοητικών καταστάσεων της επιθυμίας και της πρόθεσης και συγκεκριμένα η αναγνώριση των συνθηκών ικανοποίησής τους

(Μισαηλίδη, 2003). Η ανάπτυξη των ικανοτήτων της θεωρίας του νου στην παιδική ηλικία αποτελεί κομβικό σημείο της ζωής του παιδιού καθώς μεταβάλλει την συμπεριφορά του απέναντι στους άλλους ανθρώπους (Moore & Frye, 1991). Αποκτώντας σταδιακά την ικανότητα να ερμηνεύει τις πράξεις των ανθρώπων γύρω τους τα παιδιά αρχίζουν να αποδίδουν αιτίες στα γεγονότα που συμβαίνουν στη ζωή τους, με αποτέλεσμα να τα κατανοούν καλύτερα (Wellman et al., 1995).

Αρκετές μελέτες διερεύνησαν την ανάπτυξη της Θεωρίας του Νου στην παιδική ηλικία. Η πλειοψηφία τους επικεντρώθηκε στην ικανότητα των παιδιών να κατανοούν τι πιστεύουν τα άλλα άτομα αλλά και τις ψευδείς τους πεποιθήσεις (Wellman, Cross, & Watson, 2001). Ωστόσο, αρκετοί ερευνητές ανέφεραν ότι η ικανότητα της θεωρίας του νου περιλαμβάνει και την εξαγωγή συμπερασμάτων σχετικά με τα συναισθήματα των άλλων (Pons, Harris, & deRosnay, 2004). Μάλιστα, όπως αναφέρουν και οι δύο ικανότητες είναι «διακριτές πτυχές» της θεωρίας του νου (Cutting & Dunn, 1999, όπ. ανάφ. στο Misailidi 2021).

Σε έρευνα που πραγματοποίησαν οι Cutting & Dunn (1999), όπου μετρήθηκε η κατανόηση των νοητικών καταστάσεων των άλλων αλλά και η κατανόηση των συναισθημάτων, δεν εντοπίστηκε κάποια συσχέτιση μεταξύ των επιμέρους ικανοτήτων. Από την άλλη, σε πορίσματα άλλων αναπτυξιακών ερευνών, η κατανόηση των νοητικών καταστάσεων και συναισθημάτων των παιδιών φαίνεται ότι συσχετίζονται θετικά μεταξύ τους. Σε μελέτη που πραγματοποίησαν οι Harwood και Farrar (2006, όπ. ανάφ. στο Misailidi, 2021), σε παιδιά ηλικίας 3 έως 5 ετών, χρησιμοποιώντας έργα ψευδούς πεποίθησης, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η κατανόηση των ψευδών πεποιθήσεων των παιδιών συσχετίστηκε θετικά με την ικανότητά τους να προβλέπουν το συναίσθημα ενός άλλου ατόμου μόνο όταν εκείνο ήταν διαφορετικό από το δικό τους συναίσθημα (Bender et al., 2011). Παρόμοια μελέτη των Weimer et al., (2012) εξέτασε τη σχέση μεταξύ της ψευδούς κατανόησης των παιδιών 4,5 έως 6,5 ετών και της ικανότητάς τους να: αναγνωρίζουν και επισημαίνουν τις εκφράσεις του συναισθήματος του προσώπου, κατανοούν τις εξωτερικές αιτίες συγκεκριμένων συναισθημάτων, εκτιμούν το ρόλο των πεποιθήσεων και των επιθυμιών στο συναίσθημα, και διακρίνει μεταξύ γνήσιων και αποσυναρμολογημένων συναισθημάτων. Τα αποτελέσματά τους έδειξαν ότι η κατανόηση των παιδιών για τις πεποιθήσεις των άλλων συσχετίστηκε θετικά με την κατανόηση των αιτιών των συναισθημάτων των άλλων, αλλά όχι με την επισήμανση των συναισθημάτων.

2.2. Ενσυναίσθηση- εννοιολογική οριοθέτηση και ανάπτυξη στην παιδική ηλικία

Η συναισθηματική ικανότητα που εξετάζεται στην παρούσα εργασία είναι η ενσυναίσθηση. Πρόκειται για ένα βασικό συστατικό του κοινωνικού συναισθηματικού ιστού, παρέχοντας μια γέφυρα ανάμεσα στα συναισθήματα ενός ατόμου και των συναισθημάτων ενός άλλου ατόμου (Levenson & Ruef, 1992). Η άμεση συσχέτισή της με την ανάπτυξη κοινωνικών δεσμών έχει επισημανθεί από αρκετούς επιστήμονες, ενώ η ανάπτυξή της συμβάλει στην συναισθηματική εξέλιξη του ατόμου (Hume, 1896. Smith, 1790).

Πριν προχωρήσουμε στην εννοιολογική αποσαφήνιση του όρου αξίζει να αναφέρουμε, αρχικά, ότι διερευνάται με δύο τρόπους: είτε ως χαρακτηριστικότητας προσωπικότητας του ατόμου, δηλαδή ως έμφυτο χαρακτηριστικό που εξελίσσεται με την ωρίμανσή του, είτε ως επίκτητη ικανότητα του ατόμου που αναπτύσσεται με βάση τη μάθηση και την εμπειρία του (Alligood, 1992. Preston & de Waal, 2002). Στην παρούσα εργασία η ενσυναίσθηση εξετάζεται ως επίκτητη ικανότητα των παιδιών.

Αναζητώντας ένα επιστημονικό ορισμό για την ενσυναίσθηση διαπιστώνουμε ότι έχει προσδιοριστεί ποικιλοτρόπως, με αποτέλεσμα να εμφανίζονται διαφορετικοί ορισμοί που είναι αποδεκτοί στην κοινωνική ψυχολογία. Ωστόσο, παρόλο που υφίστανται διαφορετικοί ορισμοί για την έννοια της ενσυναίσθησης μοιράζονται τις έννοιες της γνωστικής και συναισθηματικής ενσυναίσθησης (Dadds et al., 2008)\

Στην παρούσα εργασία θα αναφέρουμε δυο εξ αυτών που έχουν διατυπώσει οι πρωτοπόροι μελετητές στο χώρο της ψυχοθεραπείας, τους ορισμούς του Kohut και του Rogers. Ειδικότερα, ο ιδρυτής και πρωτεργάτης της ψυχαναλυτικής ψυχολογίας ο Heinz Kohut, ορίζει την ενσυναίσθηση ως «ετεροενδοσκόπηση». Η «ετεροενδοσκόπηση» περιγράφει, ως έννοια, την κατάσταση του να είναι κάποιος σε θέση να αντιληφθεί τα αισθήματα ενός άλλου ατόμου, όταν ο ίδιος προσπαθεί να «βάλει» τον εαυτό του σε κάποια παρόμοια ψυχολογική κατάσταση. Ένας δεύτερος ορισμός δίνει ο ο ιδρυτής της ανθρωπο- κεντρικής θεραπείας στην ψυχανάλυση, Carl Rogers (1957), αναφέροντας ότι «ενσυναίσθηση είναι να αντιληφθείς με ακρίβεια το εσωτερικό πλαίσιο αναφοράς του άλλου, με τα συναισθηματικά συστατικά και τις

έννοιες που σχετίζονται με αυτό, σαν να ήσουν το άλλο πρόσωπο, αλλά χωρίς ποτέ να χάσεις το "σαν" στην κατάσταση» (σ. 211).

2.2.1. Διαστάσεις της ενσυναίσθησης: Γνωστική & Συναισθηματική

Ως «γνωστική ενσυναίσθηση» ορίζεται «η ικανότητα ενός ατόμου να αναλαμβάνει νοητικά το ρόλο ή την προοπτική του άλλου αποκωδικοποιώντας και επισημαίνοντας τη συναισθηματική του κατάσταση. Αξίζει να σημειωθεί ότι «μέσω της γνωστικής ενσυναίσθησης το άτομο αντιλαμβάνεται τα συναισθήματα ενός τρίτου χωρίς απαραίτητα να μοιράζεται και τη συναισθηματική του κατάσταση» (Dadds et al., 2008, σ. 112). Με άλλα λόγια, η γνωστική ενσυναίσθηση επιτρέπει την κατανόηση και εκτίμηση των συναισθημάτων των άλλων μέσω της τοποθέτησης του εαυτού στη θέση τους. Η διαδικασία αυτή διαδραματίζει καταλυτικό ρόλο στην δημιουργία και τη διατήρηση ικανοποιητικών διαπροσωπικών σχέσεων (Wai & Tiliopoulos, 2012). Ωστόσο, επειδή η γνωστική ενσυναίσθηση παρέχει πρόσβαση σε ευαίσθητες συναισθηματικές πληροφορίες, μπορεί επίσης να χρησιμοποιηθεί για χειραγωγικούς και εκμεταλλευτικούς σκοπούς (McIllwain, 2003. Wai & Tiliopoulos, 2012).

Αντιθέτως, η συναισθηματική ενσυναίσθηση περιγράφει την ικανότητα ενός ατόμου να μοιράζεται τη συναισθηματική κατάσταση ενός τρίτου και είναι συγκρίσιμη με την έννοια της συναισθηματικής μετάδοσης (Hatfield, Cacioppo, & Rapson, 1993). Σύμφωνα με τους Dadds et al., (2008) ορίζεται ως «συναισθηματική απόκριση πιο κατάλληλη ή συμβατή με την κατάσταση κάποιου άλλου» και αναφέρεται ουσιαστικά στα συναισθήματά μας που έρχονται ως απάντηση στα συναισθήματα των άλλων» (σελ. 112). Μάλιστα, σύμφωνα με κάποιους ερευνητές, η συναισθηματική ενσυναίσθηση δεν συνεπάγεται μόνο την εμπειρία παρόμοιων ή παράλληλων συναισθημάτων, αλλά και την εμπειρία των συναισθημάτων αντίδρασης (όπως για παράδειγμα, η συμπάθεια και ανησυχία) (Vreeke & van der Mark, 2003).

2.2.2. Η ανάπτυξη της ενσυναίσθησης στην παιδική ηλικία

Η διερεύνηση της ενσυναίσθησης στην παιδική ηλικία έχει βιώσει μια υποτίμηση λόγω της ίδιας της υποβίβασης των συναισθημάτων των παιδιών. Αυτό συμβαίνει λόγω της μειωμένης ορθολογικής σκέψης και δύναμης που διαθέτουν τα παιδιά συγκριτικά με τους ενήλικες (Gottman, 2000). Σύμφωνα με τον Hoffman (1975), η ικανότητα κατανόησης συναισθημάτων των άλλων αναπτύσσεται στα παιδιά από τη μέρα της γέννησής τους. Βέβαια το συναίσθημα της ενσυναίσθησης διαμορφώνεται με διαφορετικό τρόπο σε κάθε ηλικία του παιδιού. Από την ηλικία των 6 ετών τα παιδιά είναι σε θέση να αντιληφθούν ότι τα συναισθήματα που βιώνουν οι άλλων ανθρώπων απορρέουν από τις δικές τους εμπειρίες (Hoffman, 1975).

Πιο αναλυτικά, οι πρώτοι θεωρητικοί πρότειναν ότι τα μικρά παιδιά ήταν πολύ εγωκεντρικά και επομένως δεν ήταν σε θέση να γνωρίσουν συναισθηματικά συναισθήματα (Freud 1958, Piaget 1965). Ωστόσο, μια πληθώρα μελετών έχουν αποδείξει ότι ακόμα και πολύ μικρά παιδιά είναι, στην πραγματικότητα, ικανά να εμφανίσουν συμπεριφορές που σχετίζονται με την ενσυναίσθηση (Zahn-Waxleretal. 1979, Zahn-Waxleretal. 1992). Μάλιστα σύμφωνα με τον Hoffman, (1975), ήδη από τη βρεφική ηλικία τα συναισθήματα προσωπικής δυσφορίας ως απάντηση στις αρνητικές συναισθηματικές εμπειρίες των άλλων κατά τη βρεφική ηλικία θεωρείται ότι είναι πρόδρομοι της ενσυναίσθησης

Ο Zahn-Waxler και οι συνεργάτες του έχουν πραγματοποιήσει εκτεταμένες διαχρονικές μελέτες που εξέτασαν την ανάπτυξη συμπεριφορών που σχετίζονται με την ενσυναίσθηση κατά το δεύτερο και το τρίτο έτος της ζωής των παιδιών. Μέτρησαν διαφορετικές εκδηλώσεις ενσυναίσθητης ανταπόκρισης, συμπεριλαμβανομένης της ανησυχίας (π.χ. λυπημένο βλέμμα, «συγγνώμη»), δοκιμής υποθέσεων (π.χ. «Τι συνέβη;»), προκοινωνικής συμπεριφοράς (π.χ. αγκαλιές, «είσαι καλά;»), καθώς και πρόδρομους της ενσυναίσθησης όπως τη προσωπική δυσφορία και η αυτοαναφορά μιας συμπεριφοράς (δηλαδή, «δοκιμάζοντας» την εμπειρία άλλου). Από τα αποτελέσματα των μελετών τους φάνηκε ότι μέχρι το τρίτο έτος της ζωής τους, τα μικρά παιδιά ήταν ικανά για ποικίλες συμπεριφορές που σχετίζονται με την ενσυναίσθηση, συμπεριλαμβανομένης της έκφρασης λεκτικής και προσωπικής ανησυχίας.

Τα παιδιά έχουν εντυπωσιακά κέρδη στην ανάπτυξη της ενσυναίσθησης από τη νηπιακή ηλικία έως τη μέση παιδική ηλικία. Ο Eisenberg και οι συνεργάτες του (1999) πραγματοποίησαν μια διαχρονική μελέτη για την ενσυναίσθηση σε ηλικιακές ομάδες από τα 4 έως τα 20 έτη. Μέσω συγκεκριμένων έργων οι ερευνητές κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η ενσυναίσθηση μπορεί να εκληφθεί ως μέρος της προσωποκοινωνικής προσωπικότητας που αναπτύσσεται στα παιδιά και παρακινεί βοηθητικές συμπεριφορές στην ενήλικη ζωή (Eisenberg et al.1999). Επιπλέον, στη μελέτη του Knafo και των συναδέλφων του (2008) που διερεύνησε την πρώιμη ανάπτυξη της ενσυναίσθησης, εντόπισε συσχετισμούς και για τις δύο διαστάσεις της ενσυναίσθησης (γνωστική και συναισθηματική) σε παιδιά μικρής ηλικίας. Μάλιστα αυτοί οι συσχετισμοί που σχετίζονται με την ενσυναίσθηση παραμένουν και κατά την παιδική ηλικία. Ωστόσο, υπάρχει ανάγκη για πρόσθετες διαχρονικές μελέτες που ερευνούν τη σταθερότητα της ενσυναίσθησης, για να διαπιστωθεί εάν η ενσυναίσθηση, συγκεκριμένα, εξελίσσεται από την πρώιμη παιδική ηλικία έως την εφηλικίωση.

**ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^ο ΝΑΡΚΙΣΣΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΓΝΩΣΤΙΚΗ ΚΑΙ
ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ**

3.ΝΑΡΚΙΣΣΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ-ΓΝΩΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ ΙΚΑΝΟΤΗΤΑ

3.1 Έρευνες που εξέτασαν τη σχέση του Ναρκισσισμού με την κοινωνικο-γνωστική και συναισθηματική ικανότητα

Αρκετές έρευνες έχουν μελετήσει την σχέση του ναρκισσισμού με τις πτυχές της κοινωνικο-γνωστικής και συναισθηματικής ικανότητα που εξετάζει η παρούσα εργασία (θεωρία του νου, αναγνώριση των συναισθημάτων και ενσυναίσθηση). Ωστόσο, το πλήθος των ερευνών που έχουν υλοποιηθεί εστιάζει στον πληθυσμό των ενηλίκων. Λόγω της υπάρχουσας έλλειψης, η ανασκόπηση της βιβλιογραφίας που παρατίθεται παρακάτω αφορά αποκλειστικά την ηλικιακή ομάδα των ενηλίκων.

Η μελέτη της σχέσης του ναρκισσισμού με την κοινωνικο-γνωστική και τη συναισθηματική ικανότητα, έχει οδηγήσει σε αντικρουόμενα ευρήματα. Αρκετές μελέτες, έχουν δείξει ότι τα άτομα που παρουσιάζουν υψηλά επίπεδα ναρκισσισμού έχουν υψηλές κοινωνικογνωστικές και συναισθηματικές ικανότητες γεγονός που ευνοεί τις χειραγωγικές και εκμεταλευτικές τους συμπεριφορές (McIllwain, 2003. Tracy, Robins, & Schriber, 2009. Wai & Tiliopoulos, 2012. Watson et al., 1984). Αντίθετα, άλλες έρευνες έχουν δείξει ότι οι ναρκισσιστές παρουσιάζουν ελλείμματα στις συγκεκριμένες ικανότητες (Hepper, Hart, & Sedikides, 2014. Fan et al., 2011. Ghorbani et al., 2010. Vonk et al., 2013). Οι έρευνες αυτές παρουσιάζονται αναλυτικά στη συνέχεια.

3.1.1 Ναρκισσισμός και κοινωνικο-γνωστικές ικανότητες

Όπως προαναφέρθηκε η Θεωρία του Νου (ToM) σύμφωνα με τους Premack και Woodruff (1978) ορίζεται ως η βασική ικανότητα των ατόμων να συνάγουν τις ψυχικές καταστάσεις των άλλων (Mier et al., 2010). Συνδυάζει τόσο την ικανότητα κατανόησης της νοητικής κατάστασης ενός άλλου, όσο και την κατανόηση των συναισθημάτων του. Στην παρούσα εργασία εξετάζονται και οι δύο διαστάσεις της Θεωρίας του Νου (ToM).

Η έρευνα για το πώς ο ναρκισσισμός σχετίζεται είτε με τη θεωρία του Νου είναι σχετικά αραιή. Παρ' όλα αυτά, έχουν προταθεί δύο υποθέσεις σχετικά με την ικανότητα των ναρκισσιστών να ασχολούνται με το ToM (Vonk et al., 2013). Αρχικά, είτε τα ναρκισσιστικά άτομα μπορεί να είναι πολύ αυτοαπορροφημένα για να συμπεράνουν τις ψυχικές καταστάσεις των άλλων είτε, εναλλακτικά, να είναι ιδιαίτερα «έμπειρα» στην ανάγνωση μυαλού λόγω της επιθυμίας χειραγώγησης και εκμετάλλευσης των σκέψεων και των συναισθημάτων των άλλων. Η πρώτη υπόθεση προβλέπει χαμηλότερα επίπεδα ικανότητας συμμετοχής σε ToM, ενώ η τελευταία προβλέπει υψηλότερα επίπεδα ικανότητας συμμετοχής σε ToM (Vonk et al., 2013).

Σύμφωνα με ορισμένες μελέτες οι ναρκισσιστές, ενδέχεται να διατηρούν σε υψηλό βαθμό την ικανότητα κατανόησης της προοπτικής του άλλου και αταναναγνώρισης των συναισθημάτων (McIllwain, 2003. Watson et al., 1984). Για παράδειγμα σε δύο μελέτες που πραγματοποίησαν οι Konrath et al., (2014) φάνηκε ότι, η ναρκισσιστική εκμεταλλευτικότητα συνδέθηκε με αυξημένη κατανόηση συναισθημάτων, όπως μετρήθηκε με τη κλίμακα UCDSEE (University of California Davis Set of Emotion Expressions) (Tracy, Robins, & Schriber, 2009). Στο ίδιο συμπέρασμα κατέληξαν και οι Wai & Tiliopoulos, (2012) τονίζοντας η ελαφρώς ανώτερη ικανότητα κατανόησης των συναισθημάτων και των νοητικών καταστάσεων των άλλων βοηθά πιθανότατα την χειραγωγική φύση των ναρκισσιστών, επειδή οι ανάγκες τους για θαυμασμό και εξουσία απαιτούν τις συγκεκριμένες ικανότητες.

Στην ανασκόπηση της βιβλιογραφίας, μόνο τρεις μελέτες εξέτασαν ρητά τις ικανότητες των ναρκισσιστών στο ToM, συχνά χρησιμοποιώντας εργασίες αναγνώρισης προσώπου ή συναισθημάτων. Οι Wai και Tiliopoulos (2012) χρησιμοποίησαν μια εργασία αναγνώρισης προσώπου και διαπίστωσαν ότι ο ναρκισσισμός σχετίζεται θετικά με την ανίχνευση θυμού. Από την άλλη οι Vonk et al., (2013) χρησιμοποιώντας το εργαλείο Reading the Mind in the Eyes Task (RMET Baron-Cohen, Wheelwright, Hill, Raste, & Plumb, 2001), διαπίστωσαν ότι ο ναρκισσισμός σχετίζεται αρνητικά με την ικανότητα της θεωρίας του νου. Παρόλο που ένας σημαντικός όγκος ερευνητικών δεδομένων έχει καταλήξει σε θετική συσχέτιση μεταξύ του ναρκισσισμού και θεωρίας του νου, υπάρχουν δεδομένα που εντόπισαν μηδενική ή και αρνητική συσχέτιση μεταξύ των εννοιών (Hepper, Hart, & Sedikides, 2014. Ghorbani et al., 2010. Vonk et al., 2013 Fan et al., 2011. Ghorbani, Watson, Hamzavy, & Weathington, 2010. Gurtman, 1992. Vonk et al., 2013.

3.1.2 Ναρκισσισμός και συναισθηματικές ικανότητες

Σύμφωνα με τους Salovey και Mayer (1990) οι συναισθηματικές ικανότητες περιλαμβάνουν την ακριβή αντίληψη των συναισθημάτων, τη χρήση και τη ρύθμιση τους με κατάλληλο τρόπο και την αποτελεσματική έκφρασή τους. Αρκετές είναι οι έρευνες που έχουν δείξει θετικές σχέσεις μεταξύ του ναρκισσισμού και των συναισθηματικών ικανοτήτων. Ειδικότερα, σε έρευνα που πραγματοποίησαν οι Nagler et al., (2014) εξετάζοντας το χαρακτηριστικό του ναρκισσισμού σχετικά με το συναισθηματικό έλεγχο των άλλων, εντόπισαν θετικές συσχετίσεις, οι οποίες υποδηλώνουν ότι οι ναρκισστές στην προσπάθειά τους να διατηρήσουν τη μεγαλοπρεπή αυτοαντίληψή τους συμπεριφέρονται με χειραγωγικό τρόπο απέναντι στους άλλους. Μάλιστα, σύμφωνα με τους Ames & Kammrath, (2004), οι ναρκισσιστές επικεντρώνονται περισσότερο στην αναγνώριση αρνητικών συναισθηματικών καταστάσεων, η οποία τους βοηθάει στην εκμεταλλευτικές τους προθέσεις. Σε αντίστοιχα ευρήματα κατέληξαν και οι Konrath et al., (2014) σύμφωνα με τους οποίους η διάθεση για εκμετάλλευση συνδέθηκε ειδικά με την αναγνώριση και αρνητικών συναισθηματικών καταστάσεων. Από την άλλη οι Jonason, & Krause, (2013) εξετάζοντας τη σχέση μεταξύ των συναισθηματικών ελλειμμάτων και των χαρακτηριστικών της σκοτεινής τριάδας (Dark Triad), διαπίστωσαν ότι ο ναρκισσισμός σχετίζεται με υψηλότερα επίπεδα δυσκολίας στην αναγνώριση και περιγραφή των συναισθημάτων των άλλων.

Αναφορικά με την ενσυναίσθηση των ατόμων με ναρκισσιστικές προσωπικότητες, φαίνεται επίσης να υπάρχει ένα έλλειμμα το οποίο έχει υπογραμμιστεί από πολλούς ερευνητές. Μάλιστα, συσχετίσεις έχουν βρεθεί με τις δύο συνιστώσες της ενσυναίσθησης, τη γνωστική και τη συναισθηματική, χωρίς ωστόσο να απουσιάζουν και μελέτες με συγκρουόμενα ευρήματα. (Biscardi&Schill, 1985. Gurtman, 1992. Hepper, Hart, Meeketal., 2014. Hepper, Hart & Sedikides, 2014. Jonason & Krause, 2013. Pincus et al., 2009. Vonk et al., 2013. Watson & Biderman, 1994. Watson & Morris, 1991).

Ειδικότερα, τα άτομα με ναρκισσιστική προσωπικότητα έχουν την τάση να επικεντρώνονται στους δικούς τους στόχους και να διεκδικούν την εκπλήρωσή τους μακιαβελικά, αδιαφορώντας για το μέσο που θα τους οδηγήσει σε αυτή ή τις συνέπειες των πράξεών που θα διενεργήσουν. Μία τέτοια συμπεριφορά, αναμφισβήτητα, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι πράγματι οι ναρκισσιστές δεν έχουν

την ικανότητα να «συναισθανθούν» τα άτομα που βρίσκονται γύρω τους. Άλλωστε και το διαγνωστικό εγχειρίδιο DSM-IV αναγνωρίζει την έλλειψη ενσυναίσθησης ως ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά της ναρκισσιστικής Διαταραχής Προσωπικότητας (American Psychiatric Association, 1994). Ειδικότερα, δηλώνει ότι τα άτομα με αυτήν τη διάγνωση γενικά έχουν έλλειψη ενσυναίσθησης και δυσκολεύονται να αναγνωρίσουν τις επιθυμίες, τις υποκειμενικές εμπειρίες και τα συναισθήματα των άλλων. Όταν αναγνωρίζονται, οι ανάγκες, οι επιθυμίες ή τα συναισθήματα των άλλων είναι πιθανό να θεωρούνται ως σημάδια αδυναμίας ή ευπάθειας»(σελ. 659). Το ελλείμμα της συναισθηματικής ενσυναίσθησης επιβεβαιώνονται από πολλές μελέτες που εξέτασαν την ναρκισσιστική προσωπικότητα (Fan et al., 2011. Ghorbani, Watson, Hamzavy, & Weathington, 2010. Gurtman, 1992. Hepper, Hart, & Sedikides, 2014. Vonk et al., 2013. Wai & Tiliopoulos 2012. Watson & Biderman, 1994. Watson & Morris, 1991). Οι σημαντικότερες μελέτες με τα κυριότερα ευρήματά τους παρουσιάζονται παρακάτω (βλ. Πίνακα 1).

Σύμφωνα και με τον παρακάτω πίνακα, οι περισσότερες έρευνες δείχνουν την ύπαρξη μιας αρνητικής συσχέτισης μεταξύ των δύο μεταβλητών. Σύμφωνα με τους Dimaggio et al. (2006) τα άτομα με ναρκισσισμό εμφανίζουν μειωμένη συναισθηματική ενσυναίσθηση στις αλληλεπιδράσεις τους με άλλα άτομα. Ομοίως η έρευνα των Watson, & Morris, (1991) η οποία εξέτασε τη σχέση μεταξύ του ναρκισσισμού με την ενσυναίσθηση και άλλα κοινωνικά χαρακτηριστικά, σε ένα δείγμα 221 φοιτητών (N=221) αποκάλυψε ότι η διάσταση «Εκμετάλλευση / Δικαίωμα (EE») συνδεόταν αρνητικά με τη συναισθηματική και γνωστική τους ενσυναίσθηση. Σε παρόμοια ευρήματα κατέληξε και η μελέτη των Ghorbani et al., (2010) οι οποίοι διερευνώντας τη σχέση του ναρκισσισμού με την αυτοεκτίμηση και την ενσυναίσθηση, διαπίστωσαν ότι ο ναρκισσισμός προέβλεπε χαμηλή ενσυναίσθηση ιδιαίτερα για τον δείγμα των ανδρών.

Αρνητική συσχέτιση μεταξύ της ενσυναίσθησης και του ναρκισσισμού αλλά και ελλείμματα στην συναισθηματική νοημοσύνη εντόπισαν και οι Vonk et al., (2013) στην έρευνά τους σε προπτυχιακούς φοιτητές ψυχολογίας από το Πανεπιστήμιο του Νότιου Μισισιπή. Πιο συγκεκριμένα, οι διαστάσεις του ναρκισσισμού που προέβλεπαν λιγότερη ενσυναίσθηση ήταν η «Δικαίωμα / Εκμετάλλευση» και η «εξουσία» (Leadership / Authority). Ερμηνεύοντας τις εν λόγω διαστάσεις θα μπορούσαμε να ισχυριστούμε ότι οι ναρκισσιστές που διατηρούν βλέψεις εξουσίας και επιδιώκουν την εκμετάλλευση τρίτων δεν έχουν αναπτυγμένο

το χαρακτηριστικό της ενσυναίσθησης. Ακόμα μία έρευνα με σημαντικά ευρήματα για την σχέση του ναρκισσισμού με την ενσυναίσθηση πραγματοποιήθηκε από τους Wai, & Tiliopoulos, (2012) σε δείγμα συνολικά 139 φοιτητών. Τα αποτελέσματα της μελέτης επιβεβαίωσαν την αρχική τους υπόθεση για την εμφάνιση ακατάλληλης ενσυναισθητικής απόκρισης σε συναισθηματικά ερεθίσματα (δηλ. χαμηλή συναισθηματική ενσυναίσθηση) στα άτομα με ναρκισσισμό. Οι ερευνητές κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι τα άτομα που έχουν χαρακτηριστικά της σκοτεινής τριάδας φαίνεται να εμφανίζουν ένα ενσυναισθητικό προφίλ που τους επιτρέπει να διατηρήσουν την ικανότητά τους να διαβάζουν και να αξιολογούν τα συναισθήματα των άλλων, και στη συνέχεια να χρησιμοποιούν αυτές τις ευαίσθητες πληροφορίες για τη διαμόρφωση στρατηγικών με το οποίο μπορούν να αποκτήσουν ό, τι θέλουν, ενώ ταυτόχρονα η έλλειψη συναισθηματικής ενσυναίσθηση μπορεί να τους οδηγήσει να αγνοήσουν τις ενδεχόμενες βλάβες που προκαλούνται σε άλλους από τις ενέργειές τους.

Αξιοσημείωτη είναι και η μελέτη των Hepper et al., (2014), η οποία πραγματοποιήθηκε σε ένα δείγμα νεαρών ανδρών παραβατών που εκτίουν ποινή φυλάκισης. Οι ερευνητές εξετάζοντας τον ρόλο της ενσυναίσθησης και του ναρκισσισμού στη βάση της διάκρισης των παραβατών από τους μη παραβάτες. Τα ευρήματα υποδήλωσαν λιγότερη ενσυναίσθηση και συναισθηματική ανησυχία για τους νεαρούς παραβάτες επιβεβαιώνοντας τα ήδη υπάρχοντα ευρήματα περί ενσυναισθητικών ελλειμμάτων των ναρκισσιστών. Μάλιστα, σε έρευνα των Fanetal., (2010), όπου διερευνήθηκαν οι ψυχολογικοί και νευρικοί συσχετισμοί της ενσυναίσθησης σε ένα δείγμα 34 ατόμων μέσης ηλικίας (N= 34), φάνηκε ότι ο υψηλός ναρκισσισμός συνδέεται με μειωμένη λειτουργία ή και αδράνεια των νευρώνων που σχετίζονται με την ενσυναίσθηση. Οι ερευνητές μέσω της προβολής συναισθηματικά φορτισμένων προσώπων, διαπίστωσαν ότι, ο αντίστοιχος νευρωνικός δείκτης ενσυναίσθησης στον εγκέφαλο των ανθρώπων που εμφανίζουν σε υψηλό επίπεδο ναρκισσιστικά χαρακτηριστικά, παρέμενε ανενεργός.

3.1.2. Αντιλήψεις ατόμων με ναρκισσισμό για την κοινωνικο-γνωστική και συναισθηματική τους ικανότητα

Έως αυτό το σημείο παρουσιάστηκαν έρευνες που εξετάζουν τις πραγματικές κοινωνικο-γνωστικές και συναισθηματικές ικανότητες των ατόμων με τάση για ναρκισσισμό. Ωστόσο, έρευνες έχουν εξετάσει και τις αντιλήψεις των ατόμων αυτών για το βαθμό στον οποίο κατέχουν τις συγκεκριμένες ικανότητες και αν αυτές συμπίπτουν με αυτό που ισχύει πραγματικά. Πιο αναλυτικά, πολλοί ερευνητές έχουν αναφέρει πως η αυτοαναφορά των ναρκισσιστών για υψηλές συναισθηματικές ικανότητες δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, αντιθέτως οφείλεται στην υπερεκτίμηση των ικανοτήτων τους (Ames & Kammrath 2004, Petrides et al., 2011). Υποστηρίζοντας αυτήν την ιδέα, η μελέτη των Ames & Kammrath, 2004, έδειξε ότι, αν και οι ναρκισσιστές αναφέρουν καλύτερες από τον μέσο όρο συναισθηματικές στις κοινωνικές τους αλληλεπιδράσεις, στην πραγματικότητα δεν υπήρχε σχέση μεταξύ ναρκισσισμού και πραγματικής αναγνώρισης και κατανόησης συναισθημάτων. Σε ευρήματα που δείχνουν ότι οι ναρκισσιστές μπορεί να διογκώσουν τις ικανότητές τους για την αντίληψη και κατανόηση των συναισθημάτων οδηγήθηκαν και οι Mota et al., (2019), δοκιμάζοντας τις επιδόσεις των ναρκισσιστών στις κοινωνικο-γνωστικές και συναισθηματικές τους ικανότητες. Όπως οι ίδιοι ανέφεραν, ο ναρκισσισμός ως χαρακτηριστικό της προσωπικότητας είχε θετική σχέση με την αντιλαμβανόμενη κοινωνικο-γνωστική και συναισθηματική τους ικανότητα και αρνητική σχέση με την αντίστοιχη πραγματική τους ικανότητα. Σε ίδια συμπεράσματα κατέληξαν και οι Zajenkowski et al., (2018) σε πρόσφατη μελέτη τους, κατά την οποία εξετάστηκε η σχέση μεταξύ δύο τύπων ναρκισσισμού, μεγαλειώδη και ευάλωτου, και της ικανότητας συναισθηματικής νοημοσύνης (EI) (αυτοαναφερόμενης και ως μετρήσιμο χαρακτηριστικό). Από τα αποτελέσματα προέκυψε το συμπέρασμα ότι οι ναρκισσιστές αυτο-ενισχύονται, και τείνουν να υπερεκτιμούν τις ικανότητές τους. Επομένως, παρόλο που αναφέρουν ότι έχουν ανεπτυγμένες ικανότητες συναισθηματικής νοημοσύνης, στην πραγματικότητα ενδέχεται να παρουσιάζουν σημαντικά ελλείμματα σε αυτές.

Πίνακας 1. Συγκεντρωτικός πίνακας ερευνών της βιβλιογραφικής ανασκόπησης για τη σχέση του ναρκισσισμού με κοινωνικο-γνωστικές και συναισθηματικές ικανότητες

Συγγραφείς	Ερευνητικές υποθέσεις	Συμμετέχοντες	Εργαλεία	Αποτελέσματα	Συμπεράσματα
Nagler, U. K. J., Reiter, K. J., Furtner, M. R., & Rauthmann, J. F. (2014).	- Ο ναρκισσισμός έχει θετικές σχέσεις με τη κοινωνικο-συναισθηματική νοημοσύνη (SEI). - Ο Ναρκισσισμός έχει μέτριες έως ισχυρές θετικές σχέσεις με τη συναισθηματική χειραγώγηση λόγω της εκμεταλλευτικής του φύσης.	Δείγμα (N = 594, 438 γυναίκες, 138 άνδρες, 18 χωρίς ένδειξη) Ηλικία: M = 22,71, SD = 4,36, εύρος = 18–65).	- Social Skills Inventory (SSI) - Narcissistic Personality Inventory (NPI) - Emotional manipulation tendency	- Ο ναρκισσισμός συσχετίστηκε θετικά με την κοινωνικο- συναισθηματική εκφραστικότητα και τον έλεγχο των άλλων. - Ο Ναρκισσισμός απέδωσε μέτρια αρνητική σχέση με τη συναισθηματική και κοινωνική ευαισθησία. - Ο συναισθηματικός χειρισμός συσχετίστηκε έντονα και θετικά με τον Ναρκισσισμό	- Ο χειρισμός των άλλων είναι ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά Ναρκισσισμού. - Ωστόσο, ο κοινωνικοσυναισθηματικός έλεγχος των ναρκισσιστών δεν συνεπάγεται απαραίτητα την ικανότητα ερμηνείας των συναισθημάτων των άλλων. - Οι ναρκισσιστές παρουσιάζουν χαμηλή συναισθηματική ενσυναίσθηση και δυσκολίες στην κατανόηση των συναισθημάτων των άλλων.
Jonason, P. K., & Krause, L. (2013).	- Εξετάστηκε η συσχέτιση μεταξύ των συναισθηματικών ελλειμμάτων και των χαρακτηριστικών της σκοτεινής τριάδας (DarkTriad) - Εξετάστηκε η συσχέτιση μεταξύ των χαρακτηριστικών της σκοτεινής τριάδας (DarkTriad) με διαφορετικές πτυχές της αλεξιθυμίας.	Τριακόσιοι είκοσι εθελοντές (N=320) (242 γυναίκες) ηλικίας 17– 56 χρόνια (M = 24, SD = 7,33)	- Cognitive and affective empathy were assessed with the 20- item Basic Empathy Scale - Dark Triad Dirty Dozen - The 20-item Toronto Alexithymia Scale	Ο ναρκισσισμός συσχετίστηκε με υψηλότερα επίπεδα δυσκολίας στην αναγνώριση και περιγραφή των συναισθημάτων.	Τα υψηλά χαρακτηριστικά της σκοτεινής τριάδας αποτελούν σημαντικό προβλεπτικό παράγοντα ύπαρξης συναισθηματικών ελλειμμάτων.

Mota, S., Leckelt, M., Geukes, K., Nestler, S., Humberg, S., Schröder-Abé, M., & Back, M. D. (2019)	1. Πώς οι ναρκισσιστές αντιλαμβάνονται τη δική τους κοινωνικοσυναισθηματική και γνωστική ικανότητα; 2. Πόσο καλά (ή κακώς) αποδίδουν οι ναρκισσιστές σε δοκιμές κοινωνικοσυναισθηματικής και γνωστικής ικανότητας;	Δείγμα: 120 φοιτητές συμμετέχοντες (N=120) από τους οποίους οι 95 ήταν γυναίκες και οι 25 ήταν άνδρες. Οι ηλικίες κυμαίνονταν από 18 έως 36 (M = 22,84, SD = 3,94) .	✚ Ναρκισσιστικός Κατάλογος Προσωπικότητας (NPI) ✚ Interpersonal Reactivity Index (IRI) ✚ Theory of Mind in Everyday Life Questionnaire ✚ Emotional Competence Questionnaire (ECQ). ✚ Movie for the Assessment of Social Cognition (MASC) ✚ Reading the Mind in the Eyes Task (RMET) ✚ Multifaceted Empathy Test (MET) ✚ Mayer-Salovey-Caruso Emotional Intelligence Test (MSCEIT) ✚ Emotion Recognition Index (ERI). ✚ General reasoning capacity (fluid intelligence).	✚ Ο ναρκισσισμός ως χαρακτηριστικό της προσωπικότητας σχετίζεται θετικά με την αντιληπτή κοινωνικοσυναισθηματική και γνωστική ικανότητα. ✚ Ο ναρκισσισμός ως χαρακτηριστικό της προσωπικότητας βρέθηκε να έχει αρνητική σχέση με την πραγματική κοινωνικοσυναισθηματική και γνωστική ικανότητα.	❖ Το μέτρο της ικανότητας συλλογιστικής γενικά συνδέεται θετικά με την πραγματική κοινωνικοσυναισθηματική και γνωστική ικανότητα, ενώ δεν είχε καμία σχέση με την αντιληπτή κοινωνικοσυναισθηματική και γνωστική ικανότητα
Zajenkowski M, Maciantowicz, O., Szymaniak, K., & Urban P (2018)	1. Εξετάστηκε η σχέση μεταξύ δύο τύπων ναρκισσισμού, μεγαλειώδη και ευάλωτου, και της ικανότητας συναισθηματικής νοημοσύνης (EI) (αυτοαναφερόμενης και ως μετρήσιμο χαρακτηριστικό)	• Δείγμα: 249 εθελοντές (174 γυναίκες, 75 άνδρες) Η μέση ηλικία του δείγματος ήταν 22,67 έτη (SD = 5,42).	✚ Hypersensitive Narcissism Scale (HSNS) ✚ Narcissistic Personality Inventory (NPI) ✚ (Test Inteligencji Emocjonalnej, TIE ✚ The Test of Emotional Intelligence ✚ The Trait EI Questionnaire – Short Form (TEIQue – SF)	✚ Ο ευάλωτος ναρκισσισμός συσχετίστηκε σημαντικά και αρνητικά με την ικανότητα συναισθηματικής νοημοσύνης (αυτοαναφερόμενο). ✚ Ωστόσο, δεν συσχετίστηκε με την ικανότητα συναισθηματικής νοημοσύνης (ως μετρήσιμο χαρακτηριστικό) ✚ Ο μεγαλοπρεπής ναρκισσισμός συνδέθηκε σημαντικά θετικά με την ικανότητα συναισθηματικής	❖ Τα άτομα με υψηλό τρωτό ναρκισσισμό αντιλαμβάνονται τη συναισθηματική τους ικανότητα ως μάλλον φτωχή. ❖ Τα άτομα με υψηλό επίπεδο μεγαλειώδους ναρκισσισμού τείνουν να υπερεκτιμούν τις ικανότητές τους. ❖ Ο ευάλωτος ναρκισσισμός συνδέεται πιθανώς με πιο ρεαλιστική αυτοαντίληψη των συναισθηματικών ικανοτήτων.

				νοημοσύνης (ως μετρήσιμο χαρακτηριστικό)	
				✚ Όταν αναλύθηκε ο ναρκισσισμός ως ενιαίο μοντέλο, η ικανότητα συναισθηματικής νοημοσύνης (ως μετρήσιμο χαρακτηριστικό) EI έδειξε θετική σχέση με τον μεγαλοπρεπή ναρκισσισμό, ενώ η ικανότητα ως αυτοαναφερόμενη προέβλεψε αρνητικά αυτόν τον τύπο ναρκισσισμού.	
Konrath, S., Corneille, O., Bushman, B. J., & Luminet, O. (2014).	1. Εξετάζεται η σχέση μεταξύ πτυχών του ναρκισσισμού ως χαρακτηριστικό της προσωπικότητας και μιας διάστασης της συναισθηματικής ικανότητας: την αναγνώριση συναισθημάτων	✓ Οι συμμετέχοντες ήταν 96 Αμερικανοί φοιτητές. (77% γυναίκες με μέση ηλικία 20,9 έτη (SD = 2.3)	✚ Narcissistic Personality Inventory ✚ Trait Emotional Intelligence ✚ Reading the Mind in the Eyes Test	✚ Η ναρκισσιστική διάθεση για εκμετάλλευση και η ενσυναίσθητική διάθεση συνδέονταν με την καλύτερη αναγνώριση των συναισθηματικών καταστάσεων των άλλων. ✚ Η διάθεση για εκμετάλλευση συνδέθηκε ειδικά με την αναγνώριση αρνητικών συναισθηματικών καταστάσεων, και η ενσυναίσθηση με την αναγνώριση πιο θετικών συναισθηματικών ✚ Η ενσυναίσθηση απέδωσε σχεδόν καθόλου ή πολύ μικρή αρνητική σχέση με τη διάθεση για εκμετάλλευση (-0,20).	❖ Η διάθεση μπορεί να χρησιμεύσει ως σημαντική συνδιακύμανση μεταξύ των χαρακτηριστικών της ενσυναίσθησης και την αναγνώριση συναισθημάτων και συναισθηματικών καταστάσεων.
Wai, M., & Tiliopoulos, N. (2012).	2. Οι προσωπικότητες της σκοτεινής τριάδας σχετίζονται με χαμηλότερη ενσυναίσθηση, αλλά δεν θα έδειχναν ελλείμματα στη	Συμμετείχαν συνολικά 139 φοιτητές (106 γυναίκες) (ηλικία M = 19,9 έτη, SD = 4,3	✚ Narcissistic personality inventory (NPI) ✚ Empathy quotient (EQ) ✚ Self-assessment manikin (SAM)	✚ Ο ναρκισσισμός συσχετίστηκε θετικά με το σθένος προς τις θλιβερές εικόνες και αναγνώριση θυμού, (δηλαδή άτομα υψηλότερα στον	❖ Τα άτομα που έχουν χαρακτηριστικά της σκοτεινής τριάδας φαίνεται να εμφανίζουν ένα ενσυναίσθητικό προφίλ που τους επιτρέπει να διατηρήσουν την ικανότητά τους να

	γνωστική ενσυναίσθηση			ναρκισσισμό τείνουν να έχουν θετικό συναίσθημα όταν βλέπουν θλιμμένα πρόσωπα και ήταν αρκετά ακριβείς στην αναγνώριση του θυμού). ✚ Οι προσωπικότητες της σκοτεινής τριάδας έδειξαν αρνητικές σχέσεις με την ενσυναίσθηση. Συγκεκριμένα, παρουσίασαν σημαντικά ελλείμματα στη συναισθηματική ενσυναίσθηση, αλλά και αδύναμες σχέσεις με τη γνωστική ενσυναίσθηση.	διαβάζουν και να αξιολογούν τα συναισθήματα των άλλων, και στη συνέχεια να χρησιμοποιούν αυτές τις ευαίσθητες πληροφορίες για τη διαμόρφωση στρατηγικών με το οποίο μπορούν να αποκτήσουν ό,τι θέλουν, ενώ η έλλειψη συναισθηματικής ενσυναίσθηση μπορεί να τους οδηγήσει να αγνοήσουν τις ενδεχόμενες βλάβες που προκαλούνται σε άλλους από τις ενέργειές τους.
Hepper, E. G., Hart, C. M., Meek, R., Cisek, S. Z., & Sedikides, C. (2014)	1. Ποιος ο ρόλος της ενσυναίσθησης και του ναρκισσισμού διάκριση των παραβατών από τους μη παραβάτες;	Συμμετείχαν συνολικά (N = 146) άνδρες, εκ των οποίων οι 77 άντρες καταδικάστηκαν σε φυλάκιση στο Ινστιτούτο νεαρών παραβατών στο Ηνωμένο Βασίλειο (ηλικίας 18-22 ετών, M = 20,04, SD = 0,81) και 69 άνδρες (δείγμα ελέγχου) παρόμοιας ηλικίας που δεν είχαν ιστορικό ποινικών καταδίκων, από την κοινότητα του Ηνωμένου Βασιλείου (ηλικία 18-23 ετών, M = 19,45, SD = 1,35).	✚ Narcissistic Personality Inventory ✚ Personality Diagnostic Questionnaire-Κλίμακα(NPD) ✚ Interpersonal Reactivity Index (IRI)	✚ Οι συμμετέχοντες στις φυλακές ήταν πιο ναρκισσιστικοί από τους συμμετέχοντες από την κοινότητα. ✚ Οι συμμετέχοντες στις φυλακές ανέφεραν σημαντικά χαμηλότερη ενσυναίσθηση, αλλά όχι προοπτική, από τους συμμετέχοντες στην κοινότητα. ✚ Οι φυλακισμένοι νεαροί άνδρες είναι εξίσου ικανοί να κατανοήσουν την άποψη κάποιου άλλου με τους μη παραβάτες, αλλά δείχνουν σχετικά λιγότερο συναισθηματική ανησυχία για τους άλλους.	❖ Διαδοχική πορεία ελλειμμάτων ενσυναίσθησης: ο υψηλός ναρκισσισμός οδηγεί σε χαμηλή γνωστική ενσυναίσθηση, η οποία οδηγεί σε χαμηλή συναισθηματική ενσυναίσθηση, η οποία οδηγεί εγγύτητα σε κατάσταση παραβάτη. ❖ Αυτά τα ευρήματα επιβεβαιώνουν την έλλειψη ενσυναίσθησης των ναρκισσιστικών ❖ Οι ναρκισσιστές χρειάζονται παρεμβάσεις για να αυξήσουν την ενσυναίσθησή τους. ❖ Οι παρεμβάσεις θα πρέπει να επικεντρώνονται στο να παρακινούν τους ναρκισσιστές να βλέπουν καταστάσεις (από την οπτική γωνία των άλλων πριν επικεντρωθούν στα συναισθήματα ανησυχίας τους για τους άλλους

Vonk, J., Zeigler-Hill, V., Mayhew, P., & Mercer, S. (2013).	1. Σε ποιο βαθμό διάφορες πτυχές του ναρκισσισμού συνδέονταν με το κοινωνικό και μη κοινωνικό αιτιώδη συλλογισμό, την ενσυναίσθηση, τη συναισθηματική νοημοσύνη και τη θεωρία του νου.	Το δείγμα αποτέλεσαν N= 368 προπτυχιακοί φοιτητές ψυχολογίας (278 γυναίκες) από το Πανεπιστήμιο του Νότιου Μισισιπή.	- NPI - PNI - The interpersonal reactivity index (IRI) - Empathy Quotient (EQ) - Emotional Intelligence scale (EIS) - The Reading the Mind in the Eyes Test - Social and physical causal reasoning task (SPCRT)	- Ο μεγαλοπρεπής παθολογικός ναρκισσισμός προέβλεψε μεγαλύτερη ενσυναίσθηση - Ο μεγαλοπρεπής ναρκισσισμός της προσωπικότητας συσχετίστηκε αρνητικά με την αιτιώδη λογική, την ενσυναίσθηση, τη θεωρία του νου, και ενσυναίσθηση αλλά και θετικά με τη προσωπική δυσφορία. - Η διάσταση του ναρκισσισμού «δικαίωμα-εκμετάλλευση» συσχετίστηκε αρνητικά με τη συναισθηματική νοημοσύνη, τη λήψη προοπτικών, την ενσυναίσθηση ανησυχία, ενσυναίσθηση και θεωρία του νου	- Τα αποτελέσματά επεκτείνουν τα προηγούμενα ευρήματα που συνδέουν τον ναρκισσισμό με χαμηλότερα επίπεδα ενσυναίσθησης - Ο Ναρκισσισμός της προσωπικότητας στη γενική του μορφή και κυρίως οι διαστάσεις Δικαίωμα / Εκμετάλλευση(NPI) και εξουσία (Leadership / Authority) προέβλεπαν λιγότερη ενσυναίσθηση. - Ο ναρκισσισμός, συσχετίστηκε αρνητικά με τη συναισθηματική νοημοσύνη, ενσυναίσθηση και θεωρία του Νου
Ghorbani, N., Watson, P. J., Hamzavy, F., & Weathington, B. L. (2010).	1. Ο ναρκισσισμός αναμένεται να συσχετίζεται θετικά με την Αυτογνωσία, την Αυτοεκτίμηση, την ενσυναίσθηση και την λήψη της προοπτικής του άλλου.	Οι συμμετέχοντες ήταν 406 φοιτητές εγγεγραμμένοι στο Πανεπιστήμιο της Τεχεράνης. Από αυτό το σύνολο, 229 (56,4%) ήταν γυναίκες, και 165 ήταν άνδρες (40,6%) Η μέση ηλικία ήταν 21,3 έτη (SD = 2,9).	- Integrative Self-Knowledge Scale NPI - Interpersonal Reactivity Index (Empathic Concern, and Empathic Distress) - Rosenberg (1965) Self-Esteem (Empathic Concern, and Empathic Distress)	Το NPI εμφάνισε αρνητικούς συσχετισμούς με το Empathic Concern ($r = -0,12$, $p < 0,05$)	- Η συναισθηματική συμπάθεια των ναρκισσιστών είναι μειωμένη - Οι άνδρες ναρκισσιστές παρουσιάζουν μεγαλύτερα ενσυναισθητικά ελλείμματα από τις γυναίκες.
Watson, P. J., & Morris, R. J. (1991).	1. Αναμένεται τα άτομα που παρουσιάζουν ψηλά επίπεδα του «παθολογικού» ναρκισσισμού να παρουσιάζουν και τα χαμηλότερα επίπεδα συναισθηματικής συμπάθειας (Empathic Concern).	Το δείγμα αποτέλεσαν 221 φοιτητές (103 άνδρες και 118 γυναίκες κατά μέσο όρο ηλικίας 21 ετών με εύρος 17-48 έτη) που εγγράφηκαν σε προπτυχιακά μαθήματα ψυχολογίας	- NPI - IRI - the Social Responsibility instrument - Crowne and Marlowe Social Desirability Scale.	Ο Ναρκισσισμός συσχετίστηκε αρνητικά ($r = -0,3$) σε μέτριο βαθμό με την συναισθηματική συμπάθεια (Empathic Concern)	- Οι Ναρκισσιστές παρουσιάζουν ελλείμματα ενσυναίσθησης. - Η μη συναισθηματική αντήχηση ερμηνεύεται ως άμυνα των ναρκισσιστών για την αποφυγή της προσωπικής τους πίεσης.

Fan, Y., Wonneberger, C., Enzi, B., de Greck, M., Ulrich, C., Tempelmann, C., & Northoff, G. (2010).	1. Ποιες οι ψυχολογικές, συμπεριφορικές και νευρωνικές εκδηλώσεις ενσυναίσθησης σε ένα μη κλινικό δείγμα με υψηλό και χαμηλό ναρκισσισμό αντίστοιχα;	Το δείγμα αποτέλεσαν συνολικά 34 άτομα (N= 34) (21 γυναίκες, 13 άνδρες, Μ.Ο ηλικίας = 40.09 έτη SD= 8.71)	- Narcissism Inventory (NI) - Interpersonal Reactivity Index - SCL-90-R	Τα άτομα με υψηλό ναρκισσισμό στη θέα συναισθηματικά φορτισμένων προσώπων είχαν ανενεργό τον αντίστοιχο νευρωνικό δείκτη ενσυναίσθησης στον εγκέφαλο τους.	- Ο Ναρκισσισμός συσχετίστηκε με την της έλλειψης ενσυναίσθησης - Ο υψηλός ναρκισσισμός συνδέεται με μειωμένη λειτουργία ή και αδράνεια των νευρώνων που σχετίζονται με την ενσυναίσθηση.
--	--	---	---	--	--

3.2. Αναγκαιότητα και σημασία της μελέτης

Από την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας που προηγήθηκε, διαπιστώνουμε ότι πολλές μελέτες τονίζουν ότι τα άτομα με ναρκισσιστική προσωπικότητα έχουν υψηλή ικανότητα στην αναγνώριση των συναισθημάτων και των νοητικών καταστάσεων και της προοπτικής των άλλων, οι οποίες συμβάλλουν στην τάση τους να χειραγωγούν τους άλλους. Παράλληλα ωστόσο, παρουσιάζουν και σημαντικά ελλείμματα στον τομέα της συναισθηματικής ενσυναίσθησης, αλλά και την κατανόηση των συναισθημάτων των άλλων. Από την άλλη, κάποιες άλλες έρευνες έχουν δείξει αρνητική συσχέτιση ανάμεσα στο ναρκισσισμό και στην κοινωνικο-γνωστική και συναισθηματική ικανότητα.

Σε ό,τι αφορά τις αντιλήψεις των ατόμων με ναρκισσισμό για τις ικανότητές τους στον κοινωνικο-γνωστικό και συναισθηματικό τομέα, έρευνες δείχνουν ότι αυτοί συχνά υπερεκτιμούν τις ικανότητές τους και αναφέρουν/πιστεύουν ότι έχουν υψηλές κοινωνικογνωστικές και συναισθηματικές ικανότητες, δίχως αυτόξόμως να ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα. Με άλλα λόγια, οι ναρκισσιστές αναφέρουν ότι έχουν καλύτερες από τον μέσο όρο συναισθηματικές ικανότητες στις κοινωνικές τους αλληλεπιδράσεις (αυτοαναφερόμενες), ενώ οι επιδόσεις τους σε έργα που διερευνούν τις συγκεκριμένες ικανότητες δείχνουν το ακριβώς αντίθετο, δηλαδή ότι παρουσιάζουν ελλείμματα. Την διαφορά ανάμεσα στην αντιλαμβανόμενη και την πραγματική κοινωνικοσυναισθηματική και γνωστική ικανότητα των ατόμων με τάση ναρκισσισμού έχουν διαπιστώσει πολλοί ερευνητές (Ames & Kammrath 2004. Petrides et al., 2011. Mota et al., 2019. Zajenkowski et al., 2018). Βεβαία, όλα τα ευρήματα έχουν προκύψει από έρευνες με δείγματα ενηλίκων και δεν υπάρχουν έρευνες που να έχουν εξετάσει το συγκεκριμένο θέμα σε παιδικό πληθυσμό.

Η απουσία ερευνητικών δεδομένων που αφορούν την παιδική ηλικία σε συνδυασμό με τα αντικρουόμενα αποτελέσματα που εντοπίζονται στην βιβλιογραφία των ενηλίκων, υποδηλώνουν την ανάγκη διερεύνησης του συγκεκριμένου θέματος. Επίσης, η διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο συσχετίζονται οι ναρκισσιστικές τάσεις των παιδιών με την αντιλαμβανόμενη και πραγματική κοινωνικο-γνωστική και συναισθηματική ικανότητα ενδέχεται να οδηγήσει στην ανάπτυξη παρεμβατικών προγραμμάτων για παιδιά με ναρκισσιστικές τάσεις με σκοπό τη βελτίωση των

ελλειμμάτων τους. Αν αναλογιστούμε μάλιστα ότι, το χαρακτηριστικό του ναρκισσισμού έχει συσχετιστεί με επιθετικές συμπεριφορές, αντιλαμβανόμαστε ότι οι συγκεκριμένες παρεμβάσεις θα συμβάλλουν και στην πρόληψη αντικοινωνικών συμπεριφορών.

3.3. Στόχος και υποθέσεις εργασίας/ ερευνητικά ερωτήματα της έρευνας

Η παρούσα έρευνα αποτελεί μια προσπάθεια διερεύνησης της αντιλαμβανόμενης και της πραγματικής κοινωνικο-γνωστικής και συναισθηματικής ικανότητας των παιδιών που παρουσιάζουν ναρκισσιστικές τάσεις (μεγαλοπρεπής και ευάλωτος ναρκισσισμός). Πιο συγκεκριμένα, εξετάζονται οι ικανότητες που αφορούν την θεωρία του νου, την αναγνώριση των συναισθημάτων και την ενσυναίσθηση (γνωστική και συναισθηματική ενσυναίσθηση). Επίσης, εξετάζεται η επίδραση της ηλικίας και του φύλου των παιδιών στην ανάπτυξη των ναρκισσιστικών τάσεων, αλλά και στη σχέση της με την κοινωνικο-γνωστική και συναισθηματική ικανότητα.

Τα ερευνητικά ερωτήματα που απορρέουν από τον παραπάνω στόχο της μελέτης διαμορφώθηκαν ως εξής

1. Ποια είναι η σχέση των ναρκισσιστικών τάσεων (μεγαλοπρεπής και ευάλωτος ναρκισσισμός) των παιδιών ηλικίας 9 έως 12 ετών με την αντιλαμβανόμενη και τη πραγματική κοινωνικο-γνωστική και συναισθηματική ικανότητα;
2. Ποια είναι η σχέση των ναρκισσιστικών τάσεων (μεγαλοπρεπής και ευάλωτος ναρκισσισμός) των παιδιών ηλικίας 9 έως 12 ετών με την αντιλαμβανόμενη και τη πραγματική ικανότητα κατανόησης των νοητικών καταστάσεων των άλλων;
3. Ποια είναι η σχέση των ναρκισσιστικών τάσεων (μεγαλοπρεπής και ευάλωτος ναρκισσισμός) των παιδιών ηλικίας 9 έως 12 ετών με την αντιλαμβανόμενη και τη πραγματική ικανότητα κατανόησης των συναισθημάτων των άλλων;
4. Ποια είναι η σχέση των ναρκισσιστικών τάσεων (μεγαλοπρεπής και ευάλωτος ναρκισσισμός) των παιδιών ηλικίας 9 έως 12 ετών με την αντιλαμβανόμενη και τη πραγματική ικανότητα ενσυναίσθησης;
5. Σε ποιο βαθμό η ηλικία και το φύλο των παιδιών επιδρούν στην ανάπτυξη ναρκισσιστικών τάσεων και στη κοινωνικο-γνωστική και συναισθηματική ικανότητα;

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^ο ΜΕΘΟΔΟΣ

4. ΜΕΘΟΔΟΣ

4.1. Συμμετέχοντες

Το δείγμα της έρευνας αποτέλεσαν συνολικά 95 μαθητές ηλικίας 9 έως 12 ετών οι οποίοι φοιτούσαν στις Δ, Ε και ΣΤ τάξεις δύο δημοτικών σχολείων (41^ο Δημοτικό και 30^ο Δημοτικό σχολείο) της ευρύτερης περιοχής του Ηρακλείου Κρήτης. Από το συνολικό δείγμα, το 52,6 % (50 παιδιά) ήταν αγόρια και το 47,4 % (45 παιδιά) κορίτσια. Αναφορικά με την τάξη φοίτησης, στην έρευνα συμμετείχαν 25 παιδιά (26,3%) από την Τετάρτη τάξη (9-χρονα παιδιά), 38 παιδιά (40%) από την Πέμπτη τάξη (10-χρονα παιδιά) και 32 παιδιά (33,7%) από την έκτη τάξη (11-χρονα παιδιά). Τέλος, όσο αφορά το μορφωτικό επίπεδο των γονέων τους, το 30,5% (29 άτομα) είναι απόφοιτοι μεταπτυχιακού προγράμματος, το 29,5% (28 άτομα) είναι απόφοιτοι πανεπιστημίου, το 21,1% (20 άτομα) είναι απόφοιτοι λυκείου, το 12,6 % (12 άτομα) είναι απόφοιτοι Γυμνασίου. Επίσης, μόνο το 6,3% (6 άτομα) έχει ολοκληρώσει διδακτορικές σπουδές. Για την επιλογή του δείγματος αξιοποιήθηκε η μέθοδος της βολικής δειγματοληψίας. Πιο αναλυτικά, επιλέχθηκαν εκείνα τα σχολεία τα οποία παραχώρησαν την άδεια για να υλοποιηθεί η μελέτη. Στην συνέχεια, από το σύνολο των επιλεγμένων σχολείων, συμμετείχαν στην μελέτη όσοι μαθητές της Δ, Ε, και ΣΤ τάξης είχαν τη σχετική άδεια από τους γονείς τους και επιθυμούσαν να εμπλακούν σε αυτή.

Πίνακας 2. Δημογραφικά Χαρακτηριστικά του δείγματος

		Συχνότητα	Ποσοστό
<i>Φύλο</i>	Αγόρι	50	52,6%
	Κορίτσι	45	47,4%
<i>Τάξη</i>	Δ΄ Τάξη	25	26,3%
	Έ Τάξη	38	40%
	ΣΤ΄ Τάξη	32	33,7%
<i>Μορφωτικό επίπεδο γονέων</i>	Γυμνάσιο	12	12,6%
	Λύκειο	20	21,1%
	Πανεπιστήμιο	28	29,5%
	Μεταπτυχιακό	29	30,5%
	Διδακτορικό	6	6,3%

4.2. Διαδικασία

Η παρούσα έρευνα υλοποιήθηκε το έτος 2021 στην ευρύτερη περιοχή του Ηρακλείου Κρήτης. Το δείγμα της αποτέλεσαν παιδιά ηλικίας 9 έως 12 ετών τα οποία επιλέχθηκαν από 2 Δημοτικά σχολεία της ευρύτερης περιοχής (30^ο Δημοτικό σχολείο, 41^ο Δημοτικό σχολείο). Πριν την διεξαγωγή της έρευνας ενημερώθηκαν αναλυτικά οι διευθυντές των σχολικών μονάδων καθώς και οι εκπαιδευτικοί των εμπλεκόμενων τάξεων για τους σκοπούς και το περιεχόμενό της. Επίσης, λήφθηκαν οι άδειες από τους γονείς των παιδιών μέσω της έγγραφης συγκατάθεσής τους για την συμμετοχή των παιδιών τους στην μελέτη. Η χορήγηση των ερωτηματολογίων πραγματοποιήθηκε ανά ομάδες των 5 ατόμων σε χρονικά διαστήματα εκτός του διδακτικού ωραρίου.

4.3. Μέσα συλλογής δεδομένων

Για τη διερεύνηση της ναρκισσιστικής τάσης των παιδιών χρησιμοποιήθηκε το Ερωτηματολόγιο Ναρκισσιστικής Προσωπικότητας για Παιδιά – Αναθεωρημένη έκδοση (Narcissistic Personality Questionnaire for children –Revised (NPQC-R). Για τη διερεύνηση της κοινωνικο-γνωστικής (ικανότητα κατανόησης νοητικών καταστάσεων –συναισθημάτων) και της συναισθηματικής ικανότητας των παιδιών (ικανότητα αναγνώρισης συναισθημάτων -ενσυναίσθηση), πραγματικής και αντιλαμβανόμενης, χρησιμοποιήθηκαν τα εργαλεία που παρουσιάζονται συνοπτικά στον Πίνακα 3 και αναλυτικά στη συνέχεια.

Πίνακας 3. Συγκεντρωτικός πίνακας ερευνητικών εργαλείων

Μεταβλητές	Ναρκισσισμός	Ερωτηματολόγιο ναρκισσιστικής προσωπικότητας για παιδιά «Narcissistic Personality Questionnaire for βchildren –Revised (NPQC-R)»	
		Πραγματική κοινωνικο-γνωστική και συναισθηματική ικανότητα	Αντιλαμβανόμενη κοινωνικο-γνωστική και συναισθηματική ικανότητα
	Γνωστική Θεωρία του νου	Συστοιχία 8 σύντομων ιστοριών που προέρχονταν από γνωστές αγγλικές συστοιχίες έργων ΘτΝ	Ερώτηση ικανότητας (αυτοαναφορά) βασισμένη στην συστοιχία 8 σύντομων ιστοριών που προέρχονταν από γνωστές αγγλικές συστοιχίες έργων ΘτΝ
	Συναισθηματική Θεωρία του Νου	Σενάριο 10 ιστοριών βασισμένων σε καταστάσεις της πραγματικής ζωής	Ερώτηση ικανότητας (αυτοαναφορά) βασισμένη σε σενάριο 10 ιστοριών σε καταστάσεις της πραγματικής ζωής
	Αναγνώριση συναισθημάτων	Απόσπασμα 8 εικόνων από το εργαλείο «Reading the mind in the eyes for children»	Ερώτηση ικανότητας (αυτοαναφορά) βασισμένη σε απόσπασμα 8 εικόνων από το εργαλείο «Reading the mind in the eyes for children»
	Ενσυναίσθηση	Κλίμακα ανάπτυξης της ενσυναίσθησης στα παιδιά (The kid's Empathic Development Scale (KEDS))	Δείκτης ενσυναίσθησης για παιδιά και εφήβους (Index of empathy for children and adolescents)

1. Ερωτηματολόγιο ναρκισσιστικής προσωπικότητας για παιδιά- Αναθεωρημένη έκδοση (Narcissistic Personality Questionnaire for Children- Revised (NPQC-R) (Ang & Yusof, 2006): Το Ερωτηματολόγιο ναρκισσιστικής προσωπικότητας για παιδιά αποτελεί ένα εργαλείο διερεύνησης του ναρκισσισμού ως χαρακτηριστικού της προσωπικότητας των παιδιών και των εφήβων (Ang & Raine, 2009). Εδώ χρησιμοποιήθηκε η αναθεωρημένη έκδοση του εργαλείου η οποία περιλαμβάνει 12 προτάσεις -δηλώσεις στο σύνολό της, οι οποίες συγκροτούν δύο επιμέρους υποκλίμακες αποτελούμενες από 6 προτάσεις-δηλώσεις η κάθε μία. Η πρώτη υποκλίμακα (περιλαμβάνει τις δηλώσεις 1,2,6,8,10,11) και εξετάζει την διογκωμένη αίσθηση του εαυτού (μεγαλοπρεπής ναρκισσισμός) ενώ η δεύτερη υποκλίμακα (περιλαμβάνει τις δηλώσεις 2,4,5,7,9,12) και εξετάζει την τάση για χειραγώγηση και εκμετάλλευση των άλλων (ευάλωτος ναρκισσισμός). Τα στοιχεία που συγκροτούν την πρώτη διάσταση περιλαμβάνουν δηλώσεις όπως «Νομίζω ότι είμαι υπέροχος», ενώ στοιχεία που συγκροτούν την δεύτερη διάσταση περιλαμβάνουν δηλώσεις όπως «Είναι εύκολο για μένα να ελέγξω άλλους ανθρώπους». Οι συμμετέχοντες καλούνται να δηλώσουν σε ποιο βαθμό τους περιγράφει κάθε μία δήλωση με βάση την κλίμακα Likert 5 σημείων (1= καθόλου σαν εμένα, 5= εντελώς σαν εμένα). Οι συνολικές βαθμολογίες κυμαίνονται από 12 έως 60 βαθμούς. Οι υψηλότερες βαθμολογίες υποδηλώνουν και υψηλότερες τάσεις ναρκισσισμού. Το εν λόγω εργαλείο στην παρούσα έρευνα ο δείκτης καθορίστηκε σε υψηλά επίπεδα τόσο ως προς την ενιαία δομή του ($\alpha=.79$), όσο και ως προς την επιμέρους διάσταση του μεγαλοπρεπή ($\alpha=0,82$) και ευάλωτου ($\alpha=0,80$) ναρκισσισμού.

2. Αντιλαμβανόμενη κοινωνικο-γνωστική και συναισθηματική ικανότητα

Με σκοπό να διερευνήσουμε την **αντιλαμβανόμενη ικανότητα αναγνώρισης των νοητικών καταστάσεων των άλλων** χρησιμοποιήθηκε μία ερώτηση βασισμένη στη συστοιχία 8 σύντομων ιστοριών που προέρχονταν από γνωστές αγγλικές συστοιχίες έργων ΘτΝ. Η ερώτηση είχε τη μορφή « μπορώ να απαντήσω με ευκολία στις παρακάτω ερωτήσεις» και βρισκόταν σε κλίμακα απάντησης 5 σημείων (0= Διαφωνώ απόλυτα έως 4=Συμφωνώ απόλυτα) και συμπληρώθηκε από τους μαθητές μετά την παρουσίαση των ιστοριών.

Για τη διερεύνηση της **αντιλαμβανόμενης ικανότητας αναγνώρισης των συναισθημάτων των άλλων** χρησιμοποιήθηκε επίσης μια ερώτηση βασισμένη σε δέκα (10) συναισθηματικά σενάρια-ιστορίες, τα οποία αναφέρονταν σε καταστάσεις της καθημερινής ζωής που ενέπλεκαν συναισθήματα άλλων ατόμων (των πρωταγωνιστών της ιστορίας) και κατασκευάστηκαν για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας. Η ερώτηση είχε τη μορφή « μπορώ να κατανοήσω με ευκολία πως νιώθουν οι πρωταγωνιστές των παρακάτω ιστοριών», βρισκόταν σε κλίμακα απάντησης 5 σημείων (0= Διαφωνώ απόλυτα έως 4=Συμφωνώ απόλυτα) και συμπληρώθηκε από τους μαθητές μετά την παρουσίαση των σεναρίων.

Για τη διερεύνηση της **αντιλαμβανόμενης ικανότητας αναγνώρισης των συναισθημάτων των άλλων** χρησιμοποιήθηκε ακόμα μία ερώτηση η οποία βασίστηκε σε 8 επιλεγμένες εικόνες του εργαλείου «αναγνώρισης συναισθημάτων στα πρόσωπα των ατόμων για τα παιδιά» (Readingthemindintheeyesforchildren). Η ερώτηση είχε τη μορφή «μπορώ να αναγνωρίσω με ευκολία τα συναισθήματα στις παρακάτω εικόνες», βρισκόταν σε κλίμακα απάντησης 5 σημείων (0= Διαφωνώ απόλυτα έως 4=Συμφωνώ απόλυτα) και συμπληρώθηκε από τους μαθητές μετά την προβολή των εικόνων.

Για τη διερεύνηση της **αντιλαμβανόμενης ενσυναίσθησης** χρησιμοποιήθηκε ο δείκτης ενσυναίσθησης για παιδιά και εφήβους (Index of empathy for children and adolescents) (Bryant, 1982). Η εν λόγω κλίμακα αξιολογεί την συναισθηματική και γνωστική ενσυναίσθηση αλλά και τη τάση των ατόμων να φροντίζουν για την ευημερία ενός άλλου ως αποτέλεσμα της ενσυναίσθησης. Πιο συγκεκριμένα, τα στοιχεία του ψυχομετρικού εργαλείου εξετάζουν την ικανότητα των παιδιών να νιώθουν τα συναισθήματα λύπης των άλλων, να τα κατανοούν, αλλά και τις αντιδράσεις τους σε καταστάσεις λύπης ενός προσώπου. Το εργαλείο περιλαμβάνει συνολικά 14 προτάσεις- δηλώσεις από τις οποίες προκύπτουν τρεις επιμέρους παράγοντες. Αναφορικά με την αξιοπιστία της κλίμακας, στην παρούσα μελέτη ο δείκτης Cronbach Alpha καθορίστηκε σε μέτρια επίπεδα ($\alpha=.52$).

3. Πραγματική κοινωνικο-γνωστική και συναισθηματική ικανότητα

Από την άλλη, για τη διερεύνηση της **πραγματικής ικανότητας κατανόησης των νοητικών καταστάσεων των άλλων** χρησιμοποιήθηκε μια συστοιχία 8 σύντομων ιστοριών που προέρχονταν από γνωστές αγγλικές συστοιχίες έργων ΘτΝ. Όλες οι ιστορίες μεταφράστηκαν από τα αγγλικά στα ελληνικά για τους σκοπούς της παρούσας μελέτης. Ειδικότερα, οι ιστορίες αξιολογούσαν:

- *Την ικανότητα αναγνώρισης πληροφοριών κοινωνικά αδιάκριτων.* Δόθηκαν τρεις ιστορίες οι οποίες προέρχονταν από τη συστοιχία των Baron-Cohen et al. (1999) και οι οποίες εξέταζαν την ικανότητα του παιδιού να αναγνωρίζει αν κάτι που λέγεται είναι αδιάκριτο ή αδέξιο («Faux Pas»)
- *Την κατανόηση σύνθετων κοινωνικών καταστάσεων.* Δόθηκαν πέντε (5) ιστορίες, οι οποίες προέρχονται από τη συστοιχία Παράξενες Ιστορίες της Harpe (1994) και αξιολογούν την ικανότητα της αναγνώρισης των προθέσεων πίσω από τα λεγόμενα των χαρακτήρων της ιστορίας. Συγκεκριμένα, οι ιστορίες εξέτασαν την ικανότητα αναγνώρισης της προσπάθειας ενός χαρακτήρα να πείσει, της παρεξήγησης των λεγομένων κάποιου ατόμου, και της μπλόφας.

Σύμφωνα με την ανάλυση της αξιοπιστίας του εργαλείου για την παρούσα μελέτη ο δείκτης Cronbach Alpha που προέκυψε ήταν σε μέτρια επίπεδα ($\alpha=.48$). Η βαθμολόγηση των «Παράξενων Ιστοριών» έγινε βάσει του συστήματος βαθμολόγησης των O'Hare et al. (2009) και των Sutton, Swettenham, και Smith (1999b). Σύμφωνα με το εν λόγω σύστημα τα κριτήρια βαθμολόγησης ήταν τα εξής:

- ✓ 0 βαθμούς = λανθασμένες απαντήσεις,
- ✓ 1 βαθμό = οι απαντήσεις οι οποίες είτε είναι ατελείς ή στις οποίες δεν γίνεται αναφορά σε νοητική κατάσταση του πρωταγωνιστή.
- ✓ 2 βαθμούς: οι απαντήσεις οι οποίες είναι πλήρεις και ακριβείς και αναφέρονται σε σκέψεις, συναισθήματα, επιθυμίες, χαρακτηριστικά και προδιαθέσεις (π.χ. θέλει, του αρέσει, χαίρεται, περιμένει/προσδοκεί, ξέρει, νομίζει, υποκρίνεται).

Για τη διερεύνηση της **πραγματικής ικανότητας κατανόησης των συναισθημάτων των άλλων** χρησιμοποιήθηκαν δέκα (10) συναισθηματικά σενάρια-

ιστορίες, τα οποία αναφέρονταν σε καταστάσεις της καθημερινής ζωής που ενέπλεκαν συναισθήματα άλλων ατόμων (των πρωταγωνιστών της ιστορίας) και κατασκευάστηκαν για τις ανάγκες της παρούσας έρευνας. Η κατασκευή των ιστοριών βασίστηκε στη μελέτη προηγούμενων ερευνών, οι οποίες χρησιμοποίησαν παρόμοια μεθοδολογικά εργαλεία (βλ. Garner, et. al., 1994. Smith & Walden 1998). Οι ιστορίες εξέταζαν την κατανόηση πέντε συναισθημάτων (χαρά, λύπη, θυμός, έκπληξη και υπερηφάνεια). Ειδικότερα, ζητήθηκε από τους μαθητές να απαντήσουν πώς φαντάζονταν ότι θα αισθανόταν ο πρωταγωνιστής της κάθε ιστορίας ή πώς θα αισθάνονταν τα ίδια και να εξηγήσουν το γιατί. Σε κάθε ένα συναίσθημα αντιστοιχούσαν δύο ιστορίες-σενάρια. Σύμφωνα με την ανάλυση της αξιοπιστίας του εργαλείου για την παρούσα μελέτη, ο δείκτης Cronbach Alpha καθορίστηκε στο $\alpha=0,44$. Η βαθμολόγηση των απαντήσεων πραγματοποιήθηκε σε πεντάβαθμη κλίμακα με βάση τα παρακάτω κριτήρια βαθμολόγησης.

- ✓ 0 = λάθος / απουσία απάντησης,
- ✓ 1 = περιφραστική απάντηση, το νόημα της οποίας ερχόταν σε συμφωνία με τη συναισθηματική ατμόσφαιρα που δημιουργούσε το κάθε σενάριο, χωρίς το όνομα του συναισθήματος
- ✓ 2 = περιγραφή του συναισθήματος, δίχως αναφορά στο όνομα του συναισθήματος,
- ✓ 3 = σωστή αναγνώριση του συναισθήματος,
- ✓ 4 = σωστό συναίσθημα και σωστή αιτιολόγηση

Για τη διερεύνηση της **πραγματικής ικανότητας αναγνώρισης των συναισθημάτων των άλλων** χρησιμοποιήθηκε ένα απόσπασμα 8 εικόνων από το εργαλείο «Αναγνώρισης συναισθημάτων στα πρόσωπα των ατόμων για τα παιδιά» (Reading the mind in the eyes for children) (Baron-Cohen et al., 2001). Ειδικότερα επιλέχθηκαν εκείνες οι ερωτήσεις που εξέταζαν βασικά συναισθήματα (π.χ. είναι λυπημένος/ θυμωμένος/ χαρούμενος) χωρίς να χρειαστεί να γίνει απόδοση κάποιας πεποίθησης στο άτομο που τα εκδηλώνει. Οι εικόνες απεικόνιζαν μόνο τη περιοχή γύρω από τα μάτια κάποιων προσώπων. Τα παιδιά παρατηρούν τις εικόνες και επιλέγουν ένα από τα τέσσερα συναισθήματα που θεωρούν ότι νιώθει το εικονιζόμενο πρόσωπο. Κάθε μία ερώτηση βαθμολογείται με 1 μονάδα για τη σωστή απάντηση και με 0 μονάδες για τη λάθος απάντηση. Επίσης, σύμφωνα με την ανάλυση της

αξιοπιστίας του εργαλείου για την παρούσα μελέτη, ο δείκτης Cronbach Alpha που προέκυψε ήταν ικανοποιητικός ($\alpha=.69$).

Για τη διερεύνηση της **πραγματικής ενσυναίσθησης** χρησιμοποιήθηκε η Κλίμακα ανάπτυξης της ενσυναίσθησης στα παιδιά (The Kids' Empathic Development Scale KEDS): Πρόκειται για πολυδιάστατο μέτρο διερεύνησης της ενσυναίσθησης για παιδιά ηλικίας 7 έως 12 ετών. Έχει σχεδιαστεί για την αξιολόγηση ορισμένων βασικών συναισθηματικών, γνωστικών και συμπεριφοριστικών παραμέτρων της ενσυναίσθησης ταυτόχρονα. Ειδικότερα το τεστ αξιολογεί απαντήσεις σε 12 σενάρια εικόνων που απεικονίζουν μια σειρά από ατομικές και διαπροσωπικές καταστάσεις μέσα σε μια κοινωνική πολυπλοκότητα. Οι εικόνες-σενάρια παρουσιάζονται στα παιδιά, και ύστερα εκείνα καλούνται να απαντήσουν σε δύο ερωτήσεις. Η πρώτη ερώτηση εξετάζει το επίπεδο της συναισθηματικής ενσυναίσθησης των παιδιών («πώς νομίζετε ότι αισθάνεται αυτό το αγόρι / κορίτσι »;), ενώ η δεύτερη ερώτηση εξετάζει το επίπεδο της γνωστικής ενσυναίσθησης των παιδιών («μπορείτε να μου πείτε γιατί αισθάνεται αυτό το αγόρι / κορίτσι / άντρας»). Το συνολικό σκορ που μπορεί να πετύχει ένα συμμετέχων είναι 64 βαθμοί ενώ για τις επιμέρους διαστάσεις είναι 32 βαθμοί. Η αξιοπιστία Cronbach Alpha του εν λόγω εργαλείου για την παρούσα μελέτη ήταν ικανοποιητική ($\alpha=.69$).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^ο ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

Η παρουσίαση των αποτελεσμάτων της έρευνας αναπτύσσεται σε τρεις ενότητες. Αρχικά, επιχειρείται μια περιγραφική παρουσίαση της επίδρασης του παράγοντα της ηλικίας και του φύλου στην ανάπτυξη τάσεων ναρκισσισμού αλλά και στην αντιλαμβανόμενη και πραγματική κοινωνικο-γνωστική και συναισθηματική ικανότητα των μαθητών. Έπειτα, στο δεύτερο μέρος παρουσιάζονται οι συσχετίσεις μεταξύ της συνολικής αντιλαμβανόμενης κοινωνικο-γνωστικής και συναισθηματικής ικανότητας με το ναρκισσισμό και τις διαστάσεις, ενώ στο τρίτο μέρος παρουσιάζονται συσχετίσεις μεταξύ του συνόλου των επιμέρους μεταβλητών της μελέτης.

5.1. Επίδραση της ηλικίας και του φύλου στην τάση ναρκισσισμού και στην αντιλαμβανόμενη και πραγματική κοινωνικο-γνωστική και συναισθηματική ικανότητα

Στον πίνακα 4, παρουσιάζονται, αρχικά, οι μέσοι όροι, οι τυπικές αποκλίσεις και το εύρος όλων των μεταβλητών της έρευνας ανάλογα με την ηλικιακή ομάδα των μαθητών. Από τα αποτελέσματα φαίνεται ότι δεν υπάρχουν σημαντικές διαφορές ανάμεσα στις βαθμολογίες των συμμετεχόντων στις περισσότερες εξεταζόμενες μεταβλητές ανάλογα με την ηλικία τους. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται και από την μεικτή ανάλυση διακύμανσης (ANOVA), η οποία έδειξε, στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των ηλικιακών ομάδων στην πραγματική ενσυναίσθηση των παιδιών (Βλ. Παράρτημα 2). Αναφορικά με την επίδραση της μεταβλητής του φύλου δεν εμφανίστηκαν στατιστικά σημαντικές διαφορές στις εξεταζόμενες μεταβλητές (Βλ. Παράρτημα 2), για αυτό το λόγο δεν κατηγοριοποιούνται τα δεδομένα ως προς την συγκεκριμένη μεταβλητή.

Ειδικότερα, αναφορικά με την επίδραση της ηλικίας στην ναρκισσιστική τάση των παιδιών $F(2, 94) = 2,84$ $p=.06$ και στις επιμέρους διαστάσεις, μεγαλοπρεπής $F(2, 94) = 1,51$ $p=.22$ και ευάλωτος $F(2, 94) = 0,81$ $p=.44$ φάνηκε ότι δεν υπήρχαν στατιστικά σημαντικές διαφορές μεταξύ των τριών ομάδων. Επίσης δεν εμφανίστηκαν σημαντικές διαφορές στις αντιλαμβανόμενες και πραγματικές ικανότητες κατανόησης των νοητικών καταστάσεων των άλλων $F(2, 94) = 0,77$ $p=.46$, $F(2, 94) = 3,56$ $p=.13$, κατανόησης των συναισθημάτων $F(2, 94) = 2,53$ $p=.08$, $F(2, 94) = 0,48$ $p=.61$ και αναγνώρισης των συναισθημάτων $F(2, 94) = 0,02$ $p=.87$, $F(2, 94) = 7,01$ $p=.06$

Αναφορικά με την ενσυναίσθηση των παιδιών, διαπιστώθηκε ότι υπήρχαν στατιστικά σημαντικές διαφορές στην πραγματική ενσυναίσθηση $F(2, 94) = 3,43, p = .03$. Πιο συγκεκριμένα, τα 11-χρονα παιδιά ($M = 31.56, SD = 7.36$) είχαν υψηλότερους δείκτες πραγματικής ενσυναίσθησης σε σχέση με τα 10 χρονα ($M = 27.78, SD = 8.83$) και τα 9-χρονα παιδιά ($M = 26.55, SD = 5.78$). Αντιθέτως, η αντιλαμβανόμενη ενσυναίσθηση, δεν εμφάνισε σημαντικές διαφορές μεταξύ των ηλικιακών ομάδων $F(2, 94) = 0,4, p = .95$.

Πίνακας 3. Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και εύρος των μεταβλητών της έρευνας για το σύνολο του δείγματος και για κάθε ηλικιακή ομάδα ξεχωριστά

	9-χρονα παιδιά 99-110 μήνες (N=31)			10-χρονα παιδιά 111-122 μήνες (N=37)			11-χρονα παιδιά 123-134 μήνες (N=27)			Σύνολο		
	M	SD	Range	M	SD	Range	M	SD	Range	M	SD	Range
Ναρκισσιστικήτάση												
Ναρκισσισμός_Συν	35,68	4,62	28-43	36,46	3,86	29-42	33,63	5,90	15-42	35,40	4,85	15-43 (12-60)
Μεγαλοπρεπής	21,00	4,10	16-30	21,30	2,63	16-27	19,78	3,99	8-28	17,82	3,63	8-30 (6-30)
Ευάλωτος	17,74	3,31	12-22	18,35	3,83	12-30	17,19	3,71	8-22	20,76	3,58	8-30 (6-30)
Θεωρία του Νου (ΘΤΝ)												
Αντλ. Ικαν.ΘΤΝ	2,9	0,65	2-4	3,16	0,6	2-4	3,11	0,85	1-4	3,06	0,69	1-4(0-4)
Πραγμ. ικαν.ΘΤΝ	10,03	2,30	5-15	10,86	3,08	4-15	11,07	2,88	5-15	10,65	2,80	4-15 (0-16)
Αντλ. Ικαν. κατανόησης συναισθημάτων	2,94	,57	2-4	3,14	,67	2-4	3,11	,85	1-4	3,063	,70	1-4(0-4)
Πραγμ.Ικαν. κατανόησης συναισθημάτων	30,87	6,17	18-40	31,68	4,74	18-40	27,96	6,14	18-40	30,35	5,79	18-40 (0-40)
Ικανότητα αναγνώρισης συναισθημάτων												
Αντλ.Ικαν. αναγνώρισης συναισθημάτων	2,58	0,67	2-4	2,68	0,67	2-4	3,19	0,62	2-4	2,79	0,70	2-4 (0-4)
Πραγμ.Ικαν.αναγνώρισης συναισθημάτων	4,68	1,35	2-8	4,41	1,32	2-8	3,89	1,37	2-8	4,35	1,37	2-8(0-8)
Ενσυναίσθηση												
Πραγμ. Ενσυναίσθηση	26,55	5,78	13-41	27,78	8,83	14-51	31,56	7,36	16-50	28,45	7,72	13-51(0-64)
Αντλ. Ενσυναίσθηση	17,42	2,08	13-22	17,38	3,71	6-22	17,19	2,90	13-26	17,33	3,00	6-26(0-22)

5.2. Συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών της έρευνας

Στον παρακάτω πίνακα 5 παρουσιάζονται οι συσχετίσεις μεταξύ του ναρκισσισμού και των επιμέρους διαστάσεων του με την αντιλαμβανόμενη και τη πραγματική κοινωνικογνωστική και συναισθηματική ικανότητα. Η ενιαία δομή των μεταβλητών «αντιλαμβανόμενη κοινωνικο-γνωστική και συναισθηματική ικανότητα» και πραγματική κοινωνικο-γνωστική και συναισθηματική ικανότητα» προέκυψε από το άθροισμα των σκορ που σημείωσαν οι μαθητές στις επιμέρους διαστάσεις που τις συνθέτουν. Από τα δεδομένα του πίνακα, φαίνεται ότι κατά μέσο όρο το σκορ των παιδιών για την αντιλαμβανόμενη κοινωνικογνωστική και συναισθηματική ικανότητα ήταν μέτριο 23 βαθμοί ($M= 23$ $SD= 11,08$) ενώ για την πραγματική κοινωνικογνωστική και συναισθηματική ικανότητα ήταν 89 βαθμοί ($M= 89,25$ $SD= 3,45$).

Πίνακας 5. Μέσοι όροι, τυπικές αποκλίσεις και εύρος αθροισμένων μεταβλητών της έρευνας

	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>RANGE</i>
Αντιλαμβανόμενη κοινωνικο-γνωστική και συναισθηματική ικανότητα	23,00	11,08	15-38
Πραγματική κοινωνικο-γνωστική και συναισθηματική ικανότητα	89,28	3,45	58-138

Από τα αποτελέσματα που παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα 6, διαπιστώνουμε ότι όσο αυξάνεται η ταση ναρκισσισμού των μαθητών, τόσο αυξάνεται και η αντιλαμβανόμενη κοινωνικο-γνωστική και συναισθηματική τους ικανότητα. Ωστόσο η σχέση αυτή δεν είναι στατιστικά σημαντική ($r=.16$ $p>.05$). Από την άλλη, προκύπτει στατιστικά σημαντική αρνητική συσχέτιση με την πραγματική αντίστοιχη ικανότητα ($r=-.25$ $p<.05$). Αναφορικά με την επιμέρους διάσταση του μεγαλοπρεπή ναρκισσισμού, προκύπτει στατιστικά σημαντική θετική σχέση με την αντιλαμβανόμενη κοινωνικογνωστική και συναισθηματική ικανότητα ($r=.20$ $p<.05$). Από την άλλη, φαίνεται ότι υπάρχει μια τάση όσο αυξάνεται ο μεγαλοπρεπής ναρκισσισμός να μειώνεται η πραγματική κοινωνικο-γνωστική και συναισθηματική ικανότητα, χωρίς ωστόσο να προκύπτει στατιστικά σημαντική σχέση ($r=-.19$ $p>.05$). Επιπλέον, διαφαίνεται ότι όσο αυξάνεται ο ευάλωτος ναρκισσισμός των παιδιών, μειώνεται η αντιλαμβανόμενη κοινωνικο-γνωστική και συναισθηματική τους

ικανότητα ($r=.14$ $p>.05$), αλλά και η πραγματική αντίστοιχη ικανότητα ($r=.17$ $p>.05$). Ωστόσο, οι σχέσεις αυτές δεν είναι επίσης στατιστικά σημαντικές.

Πίνακας 6. Διμεταβλητές συσχετίσεις μεταξύ των μεταβλητών της έρευνας

	1	2	3	4	5
1. Ναρκισσισμός	-	.78***	.66***	.16	-.25*
2. Μεγαλοπρεπής Ναρκισσισμός	.78**	-	.22*	.20*	-.19
3. Ευάλωτος Ναρκισσισμός	.66**	.22*	-	-.14	-.17
4. Αντιλαμβανόμενη κοινωνικογνωστική και συναισθηματική ικανότητα	.16	.20*	-.14	-	-.07
5. Πραγματική κοινωνικο-γνωστική και συναισθηματική ικανότητα	-.25*	-.19	-.17	-.07	

(* $p<.05$ ** $p<.01$ *** $p<.001$)

Στον πίνακα 6 εξετάστηκε η σχέση ανάμεσα στο ναρκισσισμό και των διαστάσεών τους με τις επιμέρους συνιστώσες της κοινωνικο-γνωστικής και συναισθηματικής ικανότητας.

Ικανότητες της Θεωρίας του Νου

Με βάση τα δεδομένα του πίνακα 7, φαίνεται ότι ο Ναρκισσισμός, ως χαρακτηριστικό, σχετίζεται θετικά με την αντιλαμβανόμενη ($r= .29$ $p<.001$), και πραγματική ικανότητα κατανόησης των νοητικών καταστάσεων των άλλων ($r= .36$ $p<.001$). Αναφορικά με τη διάσταση του μεγαλοπρεπή ναρκισσισμού, προέκυψαν στατιστικά σημαντικές θετικές σχέσεις μόνο με την αντιλαμβανόμενη ικανότητα κατανόησης των νοητικών καταστάσεων των άλλων ($r= .26$ $p<.01$), ενώ ο ευάλωτος ναρκισσισμός συσχετίστηκε θετικά σε μικρό βαθμό μόνο με την πραγματική ικανότητα κατανόησης των νοητικών καταστάσεων των άλλων ($r= .36$ $p<.01$).

Επίσης, προέκυψε ότι ο ναρκισσισμός σχετίζεται στατιστικά σημαντικά θετικά σε μικρό βαθμό την αντιλαμβανόμενη ικανότητα κατανόησης των συναισθημάτων τους ($r= .35$ $p<.001$). Αναφορικά με τη διάσταση του μεγαλοπρεπή ναρκισσισμού προέκυψαν στατιστικά σημαντικές θετικές σχέσεις την αντιλαμβανόμενη ικανότητα κατανόησης των συναισθημάτων τους ($r= .29$ $p<.001$).

και την αντιλαμβανόμενη ικανότητα κατανόησης των νοητικών τους καταστάσεων ($r = .26$ $p < .01$). Από την άλλη, ο ευάλωτος ναρκισσισμός δεν σχετίστηκε στατιστικά σημαντικά με τις συγκεκριμένες ικανότητες.

Τέλος, σε όλες τις συσχετίσεις που αφορούσαν το ναρκισσισμό και τις διαστάσεις του με τη θεωρία του Νου η επίδραση της ηλικίας δεν ήταν σημαντική.

Ικανότητα αναγνώρισης συναισθημάτων

Επιπλέον, ο ναρκισσισμός συσχετίστηκε θετικά σημαντικά σε μικρό βαθμό με την αντιλαμβανόμενη ικανότητα αναγνώρισης των συναισθημάτων των άλλων ($r = .31$ $p < .001$), ενώ δεν φάνηκε κάποια στατιστικά σημαντική συσχέτιση με την αντίστοιχη πραγματική ικανότητα. Αναφορικά με τη διάσταση του μεγαλοπρεπή ναρκισσισμού προέκυψαν στατιστικά σημαντικές θετικές σχέσεις μόνο με την αντιλαμβανόμενη ικανότητα αναγνώρισης των συναισθημάτων των άλλων ($r = .31$ $p < .001$). Τέλος, η διάσταση του ευάλωτου ναρκισσισμού δεν συσχετίστηκε στατιστικά σημαντικά με την συγκεκριμένη ικανότητα τόσο την αντιλαμβανόμενη όσο και την πραγματική. Μάλιστα, στις ίδιες αναλύσεις με μεταβλητή ελέγχου την ηλικία των μαθητών δεν μεταβλήθηκαν σημαντικά οι σχέσεις μεταξύ των συγκεκριμένων μεταβλητών.

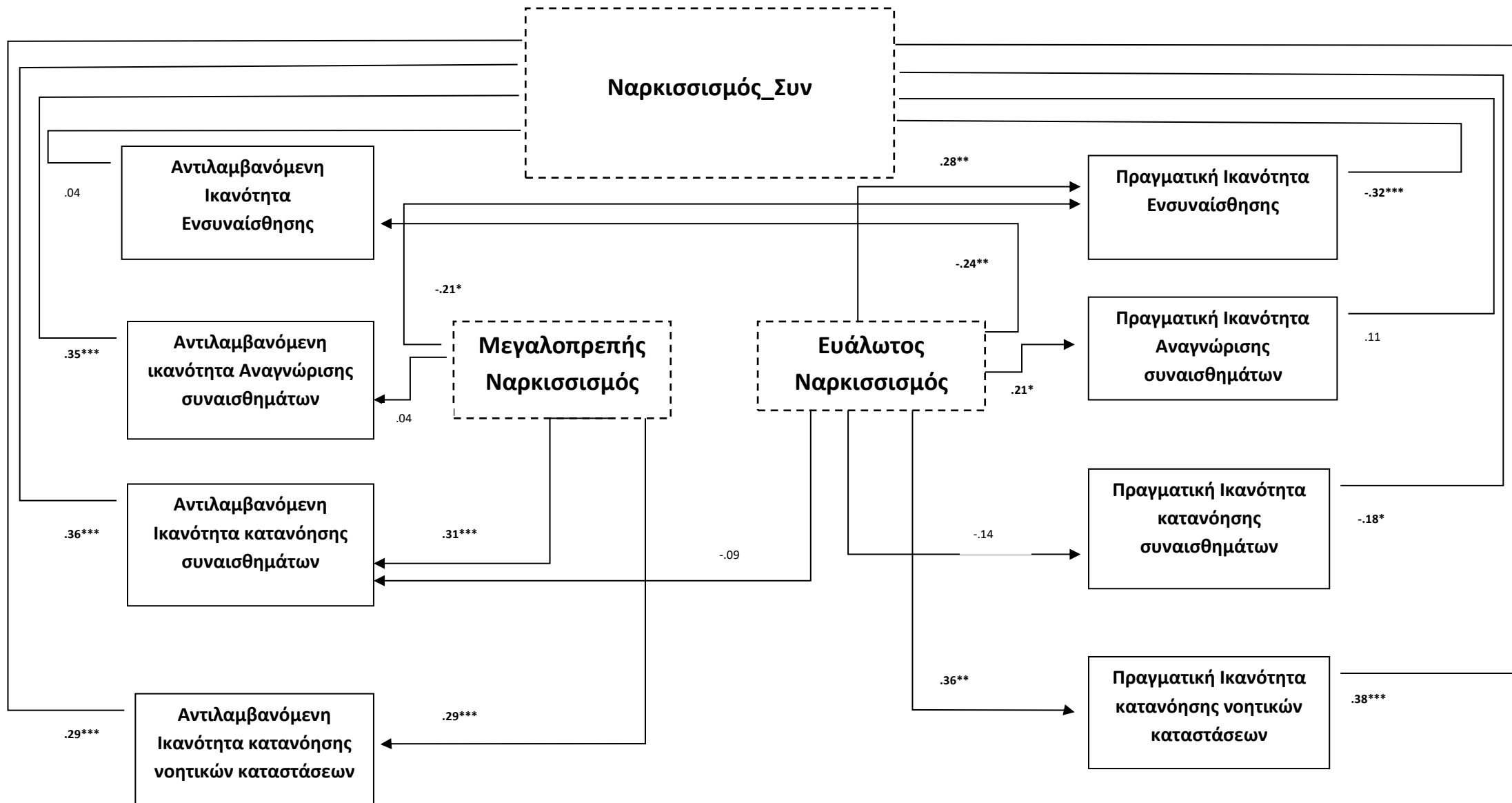
Ενσυναίσθηση

Με βάση τα δεδομένα του πίνακα 7, φαίνεται ότι ο Ναρκισσισμός, ως χαρακτηριστικό, δεν σχετίζεται στατιστικά σημαντικά με την συνολική αντιλαμβανόμενη ενσυναίσθηση των παιδιών ($r = -.04$ $p > .05$), ενώ σχετίζεται αρνητικά στατιστικά σημαντικά σε μικρό βαθμό με την πραγματική ενσυναίσθηση των παιδιών ($r = -.33$ $p < .001$). Εξετάζοντας τις επιμέρους διαστάσεις του ναρκισσισμού φαίνεται ότι ο μεγαλοπρεπής ναρκισσισμός δεν στατιστικά σημαντικά με την αντιλαμβανόμενη ενσυναίσθηση ($r = .02$ $p > .05$), ενώ σχετίστηκε στατιστικά σημαντικά αρνητικά σε μικρό βαθμό με την πραγματική ενσυναίσθηση ($r = -.21$ $p > .05$). Αντιθέτως, η διάσταση του ευάλωτου ναρκισσισμού σχετίστηκε αρνητικά σε μικρό βαθμό με την αντιλαμβανόμενη ενσυναίσθηση ($r = -.25$ $p < .05$) και την αντίστοιχη πραγματική ($r = -.26$ $p < .05$). Και σε αυτή την περίπτωση η ηλικία των παιδιών δεν επηρέασε σημαντικά τις σχέσεις μεταξύ των μεταβλητών.

Πίνακας 7. Διμεταβλητές και μερικές συσχετίσεις μετά την αφαίρεση της επίδρασης της μεταβλητής ηλικίας μεταξύ των μεταβλητών της έρευνας

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. Ναρκισσισμός_Συν	-	.77***	.66***	-.03	-.33***	.30***	.13	.35***	-,17	.27**	.36***
2. Μεγαλοπρεπής	.77***	-	.21*	.02	-.23*	.31***	.07	.29***	-,09	.26**	.17
3. Ευάλωτος	.67***	.23*	-	-.25*	-.26*	.10	.19	.17	-,15	.12	.36***
Ενσυναίσθηση											
4. Αντιλ. Ενσυναίσθηση	-.04	.01	-.24**	-	-.02	-.01	-.05	-,10	-.13	-.03	-.02
5. Πραγμ. Ενσυναίσθηση_Συν	.32***	-.21*	-.28**	.00	-	.08	-.22*	-,08	-.03	-.07	-.01
Ικανότητα αναγνώρισης συναισθημάτων											
6. Αντιλ. Ικαν. Αναγνώρισης συναισθημάτων	.35***	.38***	.09	.02	.01	-	-.22*	,37***	-.11	.50***	.18
7. Πραγμ. Ικαν.Αναγνώρισης συναισθημάτων	.11	.04	.21*	-.07	-.19*	-.17*	-	-,03	.07	-.07	-.03
Θεωρία του Νου											
8. Αντιλ. Ικαν. κατανόησης συναισθημάτων	.36***	.31***	.17*	-.09	-.11	.36***	-.01	-	.10	.80***	.33***
9. Πραγμ. Ικαν κατανόησης συναισθημάτων	-.18*	-.12	-.14	-.14	-.00	-.07	.05	,12	-	.11	-.13
10. Αντιλ. Ικαν. ΘΤΝ	.29***	.29***	.12	-.02	-.11	.49***	-.05	,80***	.13	-	.19
11. Πραγμ. Ικαν ΘΤΝ	.38***	.20	.36**	-.00	-.05	.13	.00	-,32***	.17	.17*	-

Σημείωση: Οι διμεταβλητές συσχετίσεις παρουσιάζονται κάτω από τη διαγώνιο, ενώ οι αναλύσεις μερικής συσχέτισης, μετά την αφαίρεση της επίδρασης της ηλικίας παρουσιάζονται πάνω από τη διαγώνιο. (* p<.05 **p<.01 ***p<.001

Διάγραμμα 1. Διαγραμματική απεικόνιση των συσχετίσεων μεταξύ των μεταβλητών της έρευνας.
 (* $p < .05$ ** $p < .01$ *** $p < .001$)

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^ο ΣΥΖΗΤΗΣΗ

6..ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Η παρούσα μελέτη είχε ως στόχο εξετάσει τη σχέση της ναρκισσιστικής τάσης των παιδιών και των διαστάσεων της με την αντιλαμβανόμενη και την πραγματική κοινωνικο-γνωστική και συναισθηματική τους ικανότητα. Επίσης, εξετάστηκε η επίδραση της ηλικίας και του φύλου των παιδιών στην ανάπτυξη ναρκισσιστικής τάσης, αλλά και στη σχέση με την κοινωνικο-γνωστική και συναισθηματική ικανότητα.

6.1. Σχέση ναρκισσιστικής τάσης με την αντιλαμβανόμενη και πραγματική κοινωνικο-γνωστική και συναισθηματική

Το πρώτο ερευνητικό ερώτημα που διατύπωθηκε εξέταζε τη σχέση του ναρκισσισμού με την αντιλαμβανόμενη και τη πραγματική κοινωνικο-γνωστική και συναισθηματική ικανότητα των παιδιών. Με βάση τα αποτελέσματα που προέκυψαν, ο ναρκισσισμός συσχετίστηκε θετικά με την αντιλαμβανόμενη κοινωνικο-γνωστική και συναισθηματική ικανότητα και αρνητικά με την πραγματική αντίστοιχη ικανότητα. Με άλλα λόγια τα παιδιά που παρουσιάζουν ναρκισσιστικές τάσεις θεωρούν ψευδώς ότι κατέχουν υψηλές ικανότητες στον κοινωνικογνωστικό και συναισθηματικό τομέα, καθώς οι συγκεκριμένες πραγματικές τους ικανότητες είναι μειωμένες.

Το συγκεκριμένο εύρημα έρχεται σε συμφωνία με πορίσματα ερευνών, σύμφωνα με τα οποία η αυτοαναφορά των ναρκισσιστών για υψηλές συναισθηματικές ικανότητες δεν ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα, αλλά οφείλεται στην υπερεκτίμηση των ικανοτήτων τους (Ames & Kammrath 2004. Mota et al., 2019. Petrides et al., 2011). Ειδικότερα, η μελέτη των Mota et al., (2019) η οποία εξέτασε τις επιδόσεις των ναρκισσιστών στις κοινωνικο-γνωστικές και συναισθηματικές τους ικανότητες, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο ναρκισσισμός ως χαρακτηριστικό της προσωπικότητας βρέθηκε να έχει θετική σχέση με την αντιλαμβανόμενη κοινωνικοσυναισθηματική και γνωστική τους ικανότητα και αρνητική σχέση με την αντίστοιχη πραγματική τους ικανότητα. Σε αντίστοιχα ευρήματα κατέληξε και η έρευνα των Ames και Kammrath, (2004) τονίζοντας ότι αν και οι ναρκισσιστές αναφέρουν καλύτερες από τον μέσο όρο συναισθηματικές στις κοινωνικές τους αλληλεπιδράσεις, στην πραγματικότητα δεν υπήρχε σχέση μεταξύ ναρκισσισμού και πραγματικής αναγνώρισης και κατανόησης συναισθημάτων.

Ενδιαφέρον ωστόσο παρουσιάζουν και ο τρόπος που επιδρούν οι επιμέρους διαστάσεις του ναρκισσισμού στις συγκεκριμένες ικανότητες. Σύμφωνα με την παρούσα μελέτη, τα παιδιά με μεγαλοπρεπή ναρκισσισμό θεωρούν ότι είναι «κοινωνικοσυναισθηματικά προικισμένα» ενώ η πραγματική τους απόδοση ήταν χαμηλή. Αντιθέτως τα παιδιά με υψηλό ευάλωτο ναρκισσισμό έδειξαν επίσης χαμηλότερα επίπεδα απόδοσης, τα οποία, ωστόσο, αντικατοπτρίζονται από τις αρνητικές αυτοαξιολογήσεις τους. Το γεγονός αυτό μπορεί να αιτιολογηθεί από την άποψη ότι ο ευάλωτος ναρκισσισμός παρουσιάζει αποφευκτική και αμυντική, υπερευαίσθητη στάση στις διαπροσωπικές σχέσεις. Συνεπώς, τα παιδιά που παρουσιάζουν αναπτυγμένο το εν λόγω χαρακτηριστικό φαίνεται ότι δεν επιθυμούν το θαυμασμό και την υπερβολική αυτοπροβολή. Για αυτό, άλλωστε, δεν σημειώνουν υψηλές αυτοαναφερόμενες ικανότητες. Σε παρόμοια ευρήματα κατέληξε και η έρευνα των Zajenkowski et al., (2018) κατά την οποία εξετάστηκε η σχέση μεταξύ δύο τύπων ναρκισσισμού, μεγαλειώδη και ευάλωτου, και της ικανότητας συναισθηματικής νοημοσύνης (EI) (αυτοαναφερόμενης και ως μετρήσιμο χαρακτηριστικό). Με βάση τους ερευνητές, ο ευάλωτος ναρκισσισμός συσχετίστηκε σημαντικά και αρνητικά με τη συναισθηματική νοημοσύνη ως αντιλαμβανόμενο χαρακτηριστικό, ενώ δεν σχετίστηκε με την αντίστοιχη πραγματική ικανότητα. Φαίνεται δηλαδή, ότι η διάσταση του ευάλωτου ναρκισσισμού συνδέεται πιθανώς με πιο ρεαλιστική αυτοαντίληψη των ικανοτήτων, αν και η εν λόγω σχέση πρέπει να διερευνηθεί περαιτέρω, ειδικά για την ηλικιακή ομάδα των παιδιών, όπου τα ευρήματα είναι ελάχιστα.

6.2. Σχέση μεταξύ της ναρκισσιστικής τάσης και της αντιλαμβανόμενης και πραγματικής ικανότητα των παιδιών κατανόησης των νοητικών καταστάσεων και των συναισθημάτων των άλλων.

Το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα εξέτασε τη σχέση του ναρκισσισμού και των διαστάσεών του με την αντιλαμβανόμενη και τη πραγματική ικανότητα κατανόησης των νοητικών καταστάσεων των άλλων. Από τα αποτελέσματα της μελέτης προέκυψε ότι τα παιδιά με ναρκισσιστική τάση θεωρούν ότι είναι ικανά να αντιλαμβάνονται τις νοητικές καταστάσεις των άλλων, ενώ επιπλέον, από τις επιδόσεις τους στα αντίστοιχα έργα, φάνηκε ότι, πράγματι, κατέχουν αυτές της ικανότητες. Το εύρημα αυτό έρχεται σε συμφωνία με την την υπόθεση ότι οι ναρκισσιστές είναι ιδιαίτερα

έμπειροι στην ανάγνωση του μυαλού των άλλων λόγω της αυξημένης επιθυμίας τους για χειραγώγηση και εκμετάλλευση των σκέψεων και των συναισθημάτων των άλλων (McIllwain, 2003. Watson et al., 1984). Βέβαια αξίζει να αναφερθεί ότι σημαντικός όγκος ερευνητικών δεδομένων έχει καταλήξει σε αρνητική συσχέτιση μεταξύ του ναρκισσισμού και θεωρίας του νου (Hepper, Hart, & Sedikides, 2014. Jonason & Krause, 2013. Pincus et al., 2009. Vonk et al., 2013. Watson & Biderman, 1994), ενώ υπάρχουν δεδομένα που εντόπισαν μηδενική συσχέτιση μεταξύ των εννοιών (Ghorbani et al., 2010). Επίσης, έχει αναφερθεί και η άποψη ότι τα ναρκισσιστικά άτομα μπορεί να είναι πολύ επικεντρωμένα στον εαυτό τους, γεγονός που δεν τους οδηγεί στο να συμπεράνουν τις ψυχικές καταστάσεις των άλλων (Premack & Woodruff, 1978). Η ύπαρξη διαφορετικών ερευνητικών δεδομένων γεννά τον προβληματισμό για τη σχέση του ναρκισσισμού με τη Θεωρία του Νου, και μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι πρέπει να διερευνηθεί περαιτέρω ιδιαίτερα στην παιδική ηλικία, όπου τα ευρήματα είναι περιορισμένα.

Ως προς το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα που εξέταζε τη συναισθηματική θεωρία του Νου, την ικανότητα δηλαδή κατανόησης των συναισθημάτων των άλλων, φάνηκε ότι τα παιδιά με ναρκισσιστικές τάσεις θεωρούν ότι κατέχουν υψηλές ικανότητες κατανόησης των συναισθημάτων των άλλων, ενώ στην πραγματικότητα παρουσιάζουν ελλείμματα στη συγκεκριμένη ικανότητα. Την αυτοαναφορά των ναρκισσιστών για υψηλές συναισθηματικές ικανότητες έχουν διαπιστώσει και άλλοι ερευνητές (Ames & Kammrath 2004. Petrides et al., 2011. Mota et al., 2019, Zajenkowski et al., 2018). Μάλιστα, η ελλιπής ικανότητα κατανόησης των συναισθημάτων στα παιδιά με ναρκισσιστικές τάσεις ενδέχεται να συνδέεται και άμεσα με την προθυμία τους να εκμεταλευτούν τρίτους, εξυπηρετώντας τις προσωπικές τους ανάγκες και φιλοδοξίες. Με άλλα λόγια, τα παιδιά με ναρκισσιστική τάση, δεν είναι σε θέση να κατανοήσουν τα συναισθήματα που προκαλεί η χειραγωγική συμπεριφορά τους στους άλλους με αποτέλεσμα να μην βιώνουν κανένα φραγμό που να παρεμποδίζει την υλοποίησή της.

6.3. Σχέση ναρκισσιστικής τάσης με την αντιλαμβανόμενη και πραγματική ικανότητα αναγνώρισης των συναισθημάτων των άλλων

Το τρίτο ερευνητικό ερώτημα εξέταζε τη σχέση του ναρκισσισμού και των επιμέρους διαστάσεων του με την αντιλαμβανομένη και τη πραγματική ικανότητα αναγνώρισης των συναισθημάτων των άλλων. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της μελέτης, πράγματι τα παιδιά με ναρκισσιστικές τάσεις θεωρούν ότι μπορούν να αναγνωρίσουν τα αισθήματα των άλλων, χωρίς ωστόσο να αποδεικνύεται αυτό στην πραγματικότητα. Πιο συγκεκριμένα, από τα δεδομένα της μελέτης φάνηκε ότι οι μαθητές με ναρκισσιστική τάση δεν εξειδικεύονται στην αναγνώριση των συναισθημάτων των άλλων, παρόλο που θεωρούν ότι κατέχουν την συγκεκριμένη ικανότητα. Το γεγονός αυτό έρχεται σε συμφωνία με αρκετές έρευνες που υποστηρίζουν ότι οι ναρκισσιστές αναφέρουν καλύτερες από τον μέσο όρο συναισθηματικές ικανότητες στις κοινωνικές τους αλληλεπιδράσεις (αυτοαναφερόμενες), ενώ οι επιδόσεις τους σε έργα δείχνουν το ακριβώς αντίθετο, δηλαδή ότι παρουσιάζουν ελλείμματα (Ames & Kammrath 2004. Petrides et al., 2011. Mota et al., 2019, Zajenkowski et al., 2018). Σε εύρενα που υλοποίησαν οι Jonason και Krause, (2013) εξετάζοντας τη σχέση μεταξύ των συναισθηματικών ελλειμμάτων και των χαρακτηριστικών της σκοτεινής τριάδας (Dark Triad), διαπίστωσαν ότι ο ναρκισσισμός σχετίζεται με υψηλότερα επίπεδα δυσκολίας στην αναγνώριση και περιγραφή των συναισθημάτων των άλλων.

Από την άλλη βέβαια, τα ευρήματα αυτά έρχονται σε διαφωνία με την την έρευνα των Salovey και Mayer (1990) σύμφωνα με τους οποίους οι ναρκισσιστές έχουν υψηλές συναισθηματικές ικανότητες που περιλαμβάνουν την ακριβή αντίληψη των συναισθημάτων με σκοπό τη χρήση και τη ρύθμιση τους με κατάλληλο τρόπο που να εξυπηρετεί τις ανάγκες τους. Επίσης, και οι Nagler et al., (2014) εξετάζοντας το χαρακτηριστικό του ναρκισσισμού σχετικά με την το συναισθηματικό έλεγχο των άλλων, εντόπισαν υψηλές ικανότητες αναγνώρισης των συναισθημάτων τις οποίες αξιοποιούν οι ναρκισσιστές στην προσπάθειά τους να δράσουν με χειραγωγικό τρόπο απέναντι στους άλλους. Σε αντίστοιχα ευρήματα κατέληξαν και οι Konrath et. al.,(2014) σύμφωνα με τους οποίους η διάθεση για εκμετάλλευση συνδέθηκε ειδικά με την αναγνώριση αρνητικών συναισθηματικών καταστάσεων.

Ενδιαφέρον, βέβαια, παρουσιάζει και το γεγονός ότι η επιμέρους διάσταση του ευάλωτου ναρκισσισμού δεν σχετίστηκε θετικά με τις αντιλαμβανόμενες ικανότητες αναγνώρισης και κατανόησης των συναισθημάτων, εν αντιθέση με τη διάσταση του μεγαλοπρεπή ναρκισσισμού. Το εύρημα αυτό μπορεί να αιτιολογηθεί από το γεγονός ότι ο ευάλωτος ναρκισσισμός αφορά ένα κρυφό χαρακτηριστικό που δεν συνοδεύεται με την αυτοπροβολή. Αντιθέτως, οι μαθητές με μεγαλοπρεπή ναρκισσιστική τάση δήλωσαν υψηλές αντιλαμβανόμενες ικανότητες, ενδεχομένως για να επιβεβαιώσουν το «εγώ» τους. Ωστόσο οι διαφοροποιήσεις ανάμεσα στα δύο είδη ναρκισσισμού προτείνεται να διερευνηθούν περαιτέρω.

6.4. Σχέση μεταξύ της ναρκισσιστικής τάσης και της αντιλαμβανόμενης και πραγματικής ενσυναίσθησης των παιδιών

Το τέταρτο ερευνητικό ερώτημα εξέτασε την σχέση του ναρκισσισμού και των διαστάσεων με την αντιλαμβανόμενη και πραγματική ενσυναίσθηση. Με βάση τα ευρήματα της παρούσας έρευνας φάνηκε μια θετική συσχέτιση μεταξύ του ναρκισσισμού και της αντιλαμβανόμενης ενσυναίσθησης, η οποία ωστόσο δεν ήταν στατιστικά σημαντική, ενώ προέκυψε και αρνητικά στατιστικά σημαντική συσχέτιση με την πραγματική ενσυναίσθηση. Το γεγονός αυτό μας αποδεικνύει τα εξής: αρχικά τα παιδιά με ναρκισσιστικές τάσεις παρουσιάζουν ελλείμματα ενσυναίσθησης, τα οποία έχουν εντοπιστεί και σε αρκετές μελέτες ενηλίκων, ενώ τα συγκεκριμένα ελλείμματα δεν γίνονται αντιληπτά από τα ίδια.

Την ύπαρξη ελλειμμάτων ενσυναίσθησης έχουν αναφέρει διάφοροι ερευνητές (Ghorbani, Watson, Hamzavy, & Weathington, 2010. Gurtman, 1992. Hepper, Hart & Sedikides, 2014. Vonk et al., 2013. Wai & Tiliopoulos 2012. Watson & Biderman, 1994. Watson & Morris, 1991) η οποία οφείλεται είτε στην έλλειψη της δυνατότητάς των ναρκισσιστών να «ενσυναισθανθούν» τα άτομα που βρίσκονται γύρω τους είτε στην τάση τους να τίθενται επικεντρωμένοι στους δικούς τους στόχους και να διεκδικούν την εκπλήρωσή τους μακιαβελιστικά, γεγονός που τους οδηγεί σε αδιαφορία για τα συναισθήματα που προκαλούν στους άλλους. Μάλιστα σε έρευνα που πραγματοποίησαν οι (Fan et al., 2011), διαπιστώθηκε ότι στη θέα συναισθηματικά φορτισμένων προσώπων ο αντίστοιχος νευρωνικός δείκτης ενσυναίσθησης στον εγκέφαλο των ανθρώπων που εμφανίζουν σε υψηλό επίπεδο

ναρκισσιστικά χαρακτηριστικά, παραμένει ανενεργός. Αυτό σημαίνει πως τους λείπει η ικανότητα να ενσυναισθάνονται όπως όλοι οι άλλοι άνθρωποι, χαρακτηριστικό το οποίο μπορεί να οφείλεται στην υπολειτουργία του νευρωνικού καθρεφτίσματος.

Εντύπωση, ωστόσο, προκαλεί το γεγονός ότι μολονότι διαπιστώθηκε μία τάση δεν υπήρχε στατιστικά σημαντική σχέση μεταξύ της αντιλαμβανόμενης ενσυναίσθησης και της ναρκισσιστικής τάσης των παιδιών. Όπως έχει ήδη ειπωθεί τα άτομα με ναρκισσισμό υπερεκτιμούν τις ικανότητές τους και ενδέχεται να δηλώνουν υψηλές κοινωνικοσυναισθηματικές και γνωστικές ικανότητες, δίχως αυτές να ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα. Μια εξήγηση του εν λόγω γεγονότος ενδέχεται να είναι δεν έχουν το κατάλληλο κίνητρο να δηλώσουν υψηλή προδιάθεση για ενσυναίσθηση καθώς αυτή δεν σχετίζεται άμεσα με έναν επιτεύξιμο στόχο. Με άλλα λόγια δεν είχαν κάποιο κίνητρο να δηλώσουν υψηλές ικανότητες ενσυναίσθησης καθώς αυτές δεν συνδέθηκαν άμεσα με ένα σκοπό, ένα κίνητρο για να το κάνουν. Συνήθως, οι ναρκισσιστές αξιοποιούν την προδιάθεσή τους για ενσυναίσθηση ως μέσο επίτευξης ενός στόχου ή την επιστρατεύουν, όταν ένα άτομο με το οποίο έχουν κοινά συμφέροντα ή ανήκει σε ανώτερη κοινωνικοοικονομική τάξη εμφανίζει αντίστοιχη συμπεριφορά (Hepper et al. 2014).

Επιπλέον, η διάσταση του μεγαλεπρεπή ναρκισσισμού σχετίστηκε αρνητικά με την ενσυναίσθηση και ειδικότερα της συναισθηματικής της διάσταση γεγονός που ήταν αναμενόμενο λόγω της ενσυναισθητικής δυσλειτουργίας των ναρκισσιστών. Όπως ανέφεραν και οι Dimaggio et al., (2006) τα άτομα με ναρκισσιστική διαταραχή προσωπικότητας έχουν αναφερθεί ότι εμφανίζουν τη μειωμένη συναισθηματική αντήχηση με άλλα άτομα. Από την άλλη, αναφορικά με τη διάσταση του ευάλωτου ναρκισσισμού προέκυψε αρνητική συσχέτιση με την αντιλαμβανόμενη και πραγματική ενσυναίσθηση. Το συγκεκριμένο εύρημα έρχεται σε συμφωνία με την έρευνα των Luchner & Tantleff-Dunn, (2016) κατά την οποία ο ευάλωτος ναρκισσισμός σχετίστηκε αρνητικά με την αυτοαναφερόμενη ικανότητα λήψης της προοπτικής των άλλων (γνωστική ενσυναίσθηση) και συναισθηματικής κατανόησης της εμπειρίας των άλλων (συναισθηματική ενσυναίσθηση).

6.5. Περιορισμοί και προτάσεις για μελλοντική έρευνα

Αναφορικά με τα αποτελέσματα που προέκυψαν από την διεξαγωγή της παρούσας μελέτης είναι αναγκαίο να αναφαιρθούν ορισμένοι περιορισμοί. Αρχικά, η χορήγηση των εργαλείων της μελέτης πραγματοποιήθηκε ανά ομάδες των 5 ατόμων το οποίο ενδέχεται να επηρέασε τα αποτελέσματα που προέκυψαν. Επιπλέον, η διερεύνηση της αντιλαμβανόμενης ικανότητας αναγνώρισης και κατανόησης των συναισθημάτων, αλλά και η αντιλαμβανόμενη ικανότητα κατανόησης των νοητικών καταστάσεων των άλλων εξετάστηκαν μέσω ερωτήσεων που εξέταζαν τις πεποιθήσεις για την κατοχή των συγκεκριμένων ικανοτήτων και όχι από σταθμισμένα εργαλεία κατάλληλα για τις αντίστοιχες διερευνήσεις.

Ένας ακόμα περιορισμός που αξίζει να αναφερθεί είναι η χαμηλή αξιοπιστία που προέκυψε σε δυο ερευνητικά εργαλεία της μελέτης. Ειδικότερα, τα σενάρια ιστοριών που χρησιμοποιήθηκαν για τη διερεύνηση της πραγματικής ικανότητας κατανόησης των συναισθημάτων των άλλων παρουσίασαν χαμηλό δείκτη αξιοπιστίας Cronbach's Alpha ($\alpha=0,44$). Επιπλέον, η συστοιχία 8 σύντομων ιστοριών που προέρχονταν από γνωστές αγγλικές συστοιχίες έργων ΘτΝ που χρησιμοποιήθηκε για τη διερεύνηση της πραγματικής ικανότητας κατανόησης των νοητικών καταστάσεων των άλλων, παρουσίασε επίσης χαμηλό δείκτη αξιοπιστίας Cronbach Alpha ($\alpha=.48$).

Αξίζει επίσης να αναφερθεί, ότι, για την παρούσα μελέτη το δείγμα επιλέχθηκε με τη μέθοδο της βολικής δειγματοληψίας καθώς στην έρευνα συμμετείχαν μόνο οι μαθητές από τα σχολεία τα οποία παραχώρησαν την άδεια για να υλοποιηθεί η μελέτη, γεγονός που επίσης αποτελεί έναν περιορισμό της μελέτης.

Ωστόσο, παρά τους περιορισμούς, η παρούσα μελέτη προσφέρει σημαντικά δεδομένα, αφενός για την ανάπτυξη της ναρκισσιστικής τάσης στην παιδική ηλικία, αλλά κυρίως για τη σχέση της με επιμέρους κοινωνικο-γνωστικές και συναισθηματικές ικανότητες των παιδιών, και συγκεκριμένα την ικανότητα κατανόησης των νοητικών καταστάσεων των άλλων και των συναισθημάτων τους, την ικανότητα αναγνώρισης συναισθημάτων και την ενσυναίσθηση. Αν αναλογιστούμε τα διαφορετικά αποτελέσματα που υπάρχουν στη βιβλιογραφία για τον πληθυσμό των ενηλίκων, αντιλαμβανόμαστε τη σπουδαιότητα της διερεύνησης

του ναρκισσισμού και στην παιδική ηλικία καθώς αποτελεί προθάλαμο της ανάπτυξης του στην ενήλικη ζωή. Μελλοντικές έρευνες θα μπορούσαν να επεκτείνουν τα αποτελέσματα της παρούσας μελέτης και να εξετάσουν πιο αναλυτικά τις επιμέρους διαστάσεις του ναρκισσισμού στην παιδική ηλικία καθώς και τη συσχέτισή τους με άλλα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας των παιδιών.

Βιβλιογραφία

Alligood, M. R. (1992). Empathy: the importance of recognizing two types. *Journal of psychosocial nursing and mental health services*, 30(3), 14–17.

Ames, D. R., & Kammrath, L. K. (2004). Mind-Reading and Metacognition: Narcissism, not Actual Competence, Predicts Self-Estimated Ability. *Journal of Nonverbal Behavior*, 28(3), 187–209. <https://doi.org/10.1023/B:JONB.0000039649.20015.0e>

American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders*.

American Psychiatric Association. (1994). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders* (4th ed.). Washington, DC: Author

Astington, J. W., & Jenkins, J. M. (1999). A longitudinal study of the relation between language and theory-of-mind development. *Developmental Psychology*, 35(5), 1311–1320. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.35.5.1311>

Bacso, Sarah & Nilsen, Elizabeth. (2017). What's That You're Saying? Children With Better Executive Functioning Produce and Repair Communication More Effectively. *Journal of Cognition and Development*. 18. 10.1080/15248372.2017.1336438.

Baron-Cohen, S., Wheelwright, S. (2004). The Empathy Quotient: An Investigation of Adults with Asperger Syndrome or High Functioning Autism, and Normal Sex Differences. *J Autism Dev Disord* 34, 163–175 <https://doi.org/10.1023/B:JADD.0000022607.19833.00>

Barry, C., Hayman, R., Burgess, N., & Jeffery, K. J. (2007). Experience-dependent rescaling of entorhinal grids. *Nature Neuroscience*, 10(6), 682–684. doi:10.1038/nn1905

Bender, P., Pons, F., Harris, P., & de Rosnay, M. (2011). Do young children misunderstand their own emotions? *European Journal of Developmental Psychology*, 8(3), 331–348. doi: 10.1080/17405629.2010.495615

Biscardi, D., & Schill, T. (1985). Correlations of narcissistic traits with defensive style, Machiavellianism, and empathy. *Psychological Reports*, 57(2), 354. <https://doi.org/10.2466/pr0.1985.57.2.354>

Blankson, C., Cowan, K., Crawford, J., Kalafatis, S., Singh, J., & Coffie, S. (2013). A review of the relationships and impact of market orientation and market positioning on organisational performance. *Journal of Strategic Marketing*, 21(6), 499–512. doi:10.1080/0965254x.2013.804857

Brummelman, E., Thomaes, S., & Sedikides, C. (2016). *Separating Narcissism From Self-Esteem*. *Current Directions in Psychological Science*, 25(1), 8–13. doi:10.1177/0963721415619737

Brüne, M., & Brüne-Cohrs, U. (2006). Theory of mind – evolution, ontogeny, brainmechanisms and psychopathology. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 30,437-455. doi: 10.1016/j.neubiorev.2005.08.001

Butterworth, G. (1991). The ontogeny and phylogeny of joint visual attention. In A. Whiten (Ed.), *Natural theoris of mind: Evolution, development and simulation of everyday mindreading* (pp. 223-231). Oxford, UK: Blaackwell.

Byron, K., Terranova, S., & Nowicki, S., Jr. (2007). Nonverbal emotion recognition and salespersons: Linking ability to perceived and actual success. *Journal of Applied Social Psychology*, 37(11), 2600–2619. <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.2007.00272.x>

Campbell, R. N., Westhorpe, F., & Reece, R. J. (2011). Isolation of compensatory inhibitor domain mutants to novel activation domain variants using the split-ubiquitin screen. *Yeast*, 28(8), 569–578. doi:10.1002/yea.1861

Campbell, W. K., & Miller, J. D. (Eds.). (2011). *The handbook of narcissism and narcissistic personality disorder: Theoretical approaches, empirical findings, and treatments*. John Wiley & Sons, Inc.. <https://doi.org/10.1002/9781118093108>

Campbell, W. K., & Foster, J. D. (2007). The narcissistic self: Background, an extended agency model, and ongoing controversies. In C. Sedikides & S. J. Spencer (Eds.), *The self* (pp. 115–138). Psychology Press.

Carlson, S. M., Moses, L. J., & Breton, C. (2002). How specific is the relation between executive function and theory of mind? Contributions of inhibitory control and working memory. *Infant and Child Development*, 11(2), 73–92. <https://doi.org/10.1002/icd.298>

Coplan, R. J., Ooi, L. L., & Rose-Krasnor, L. (2015). Naturalistic observations of schoolyard social participation: Marker variables for socio-emotional functioning in early adolescence. *The Journal of Early Adolescence*, 35(5-6), 628–650. <https://doi.org/10.1177/0272431614523134>

Cutting, A. L., & Dunn, J. (1999). Theory of mind, emotion understanding, language, and family background: Individual differences and interrelations. *Child Development*, 70(4), 853–865. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00061>

Dadds, M., Hunter, K., Hawes, D., Frost, A., Vassallo, S., Bunn, P., & Masry, Y. (2008). A measure of cognitive and affective empathy in children using parent ratings. *Child Psychiatry and Human Development*, 39, 111–122. doi:10.1007/s10578-007-0075-4

Davidov, M., & Grusec, J. E. (2006). Multiple pathways to compliance: Mothers' willingness to cooperate and knowledge of their children's reactions to discipline. *Journal of Family Psychology*, 20(4), 705–708. Ανακτήθηκε από: <https://doi.org/10.1037/0893-3200.20.4.705>

De Rosnay, M., Pons, F., Harris, P. L., & Morrell, J. M. B. (2004). A lag between understanding false belief and emotion attribution in young children: Relationships with linguistic ability and mothers' mental-state language. *British Journal of Developmental Psychology*, 22(2), 197–218. <https://doi.org/10.1348/026151004323044573>

Dickinson, K. A., & Pincus, A. L. (2003). Interpersonal analysis of grandiose and vulnerable narcissism. *Journal of Personality Disorders*, 17(3), 188–207. <https://doi.org/10.1521/pedi.17.3.188.22146>

Eggum, N. D., Eisenberg, N., Kao, K., Spinrad, T. L., Bolnick, R., Hofer, C., Kupfer, A. S., & Fabricius, W. V. (2011). Emotion understanding, theory of mind,

and prosocial orientation: Relations over time in early childhood. *The journal of positive psychology*, 6(1), 4–16. <https://doi.org/10.1080/17439760.2010.536776>

Fan, Y., Duncan, N. W., De Greck, M., & Northoff, G. (2011). Is there a core neural network in empathy? An fMRI based quantitative metaanalysis. *Neuroscience and biobehavioral reviews*, 35(3), 903–911. <https://doi.org/10.1016/j.neubiorev.2010.10.009>

Feldman, R. (2007). *Parent–Infant Synchrony*. *Current Directions in Psychological Science*, 16(6), 340–345. doi:10.1111/j.1467-8721.2007.00532.x

Freud, S. (1957). *Revision of the theory of dreams*. In: Strachy, J., Ed., *The Standard Edition of the Complete Works of Sigmund Freud*, The Hogarth Press, London.

Ghorbani, N., Watson, P. J., Hamzavy, F., & Weathington, B. L. (2010). Self-Knowledge and Narcissism in Iranians: Relationships with Empathy and Self-Esteem. *CurrentPsychology*, 29(2), 135–143. doi:10.1007/s12144-010-9079-5

Gottman, J. (2011). *Η συναισθηματική νοημοσύνη των παιδιών*. Αθήνα : Πεδίο

Grapsas, S., Brummelman, E., Back, M. D., & Denissen, J. J. A. (2019). The “Why” and “How” of Narcissism: A Process Model of Narcissistic Status Pursuit. *Perspectives on Psychological Science*. doi:10.1177/1745691619873350

Grafeman, S. J., Barry, C. T., Marcus, D. K., & Leachman, L. L. (2015). Interpersonal perceptions of narcissism in an at-risk adolescent sample: A social relations analysis. *Journal of Research on Adolescence*, 25, 92–100.

Gross, A. L., & Ballif, B. (1991). Children's understanding of emotion from facial expressions and situations: A review. *Developmental Review*, 11(4), 368–398. [https://doi.org/10.1016/0273-2297\(91\)90019-K](https://doi.org/10.1016/0273-2297(91)90019-K)

Golmaryami, F. N., & Barry, C. T. (2010). The associations of self-reported and peer-reported relational aggression with narcissism and self-esteem among adolescents in a residential setting. *Journal of Clinical Child and Adolescent Psychology*, 39, 128–133.

Gurtman, M. B. (1992). Trust, distrust, and interpersonal problems: A circumplex analysis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62(6), 989–1002. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.62.6.989>

Jonason, P. K., & Krause, L. (2013). The emotional deficits associated with the Dark Triad traits: Cognitive empathy, affective empathy, and alexithymia. *Personality and Individual Differences*, 55(5), 532–537. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2013.04.027>

Harwood, M. D., & Farrar, M. J. (2006). Conflicting emotions: The connection between affective perspective taking and theory of mind. *British Journal of Developmental Psychology*, 24(2), 401–418. doi:10.1348/026151005x50302

Harter, S. (2006). The Development of Self-Esteem. In M. H. Kernis (Ed.), *Self-esteem issues and answers: A sourcebook of current perspectives* (pp. 144–150). Psychology Press.

Hatfield, E., Cacioppo, J. T., & Rapson, R. L. (1993). Emotional contagion. *Current Directions in Psychological Science*, 2(3), 96–99. <https://doi.org/10.1111/1467-8721.ep10770953>

Hawk, S. T., van Den Eijnden, R. J., van Lissa, C. J., & Ter Bogt, T. F. (2019). Narcissistic adolescents' attention-seeking following social rejection: Links with social media disclosure, problematic social media use, and smartphone stress. *Computers in Human Behavior*, 92, 65–75.

Hepper, E. G., Hart, C. M., & Sedikides, C. (2014). Moving Narcissus. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 40(9), 1079–1091. doi:10.1177/0146167214535812

Hess, U., & Bourgeois, P. (2010). You smile--I smile: emotion expression in social interaction. *Biological psychology*, 84(3), 514–520. <https://doi.org/10.1016/j.biopsycho.2009.11.001#>

Hoffman, M. L. (1975). Sex differences in moral internalization and values. *Journal of Personality and Social Psychology*, 32(4), 720–729. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.32.4.720>

Hughes, C., & Dunn, J. (1998). Understanding mind and emotion: Longitudinal associations with mental-state talk between young friends. *Developmental Psychology*, 34(5), 1026–1037. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.34.5.1026>

Hume, D. (1896). *A Treatise of Human Nature*. Oxford: Clarendon Press.

Jenkins, J. M., & Astington, J. W. (1996). Cognitive factors and family structure associated with theory of mind development in young children. *Developmental Psychology*, 32(1), 70–78. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.32.1.70>

Jonason, P. K., & Krause, L. (2013). The emotional deficits associated with the Dark Triad traits: Cognitive empathy, affective empathy, and alexithymia. *Personality and Individual Differences*, 55(5), 532–537. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2013.04.027>

Kernberg, O. F. (1975). *Overall structuring and beginning phase of treatment of borderline patients*. In: *Borderline Conditions and Pathological Narcissism*. New York: Jason Aronson.

Knafo, A., Zahn-Waxler, C., Van Hulle, C., Robinson, J. L., & Rhee, S. H. (2008). The developmental origins of a disposition toward empathy: Genetic and environmental contributions. *Emotion*, 8(6), 737–752. <https://doi.org/10.1037/a0014179>

Kohut, H. (1959). Introspection, empathy, and psychoanalysis: An examination of the relationship between mode of observation and theory. *Journal of the American Psychoanalytic Association*, 7, 459–483. <https://doi.org/10.1177/000306515900700304>

Levenson, R. W., & Ruef, A. M. (1992). Empathy: A Physiological Substrate. *Journal of Personality and Social Psychology*, 63(2), 234–246.

Luchner, A. F., & Tantleff-Dunn, S. (2016). Dysfunctional empathy in vulnerable narcissism. *North American Journal of Psychology*, 18(3), 597–610.

Μαριδάκη-Κασσωτάκη, Αι. (2004). *Σύγχρονες απόψεις για τη σκέψη του παιδιού*. Αθήνα: Γρηγόρης.

McIllwain, D. (2003). Bypassing empathy: A Machiavellian theory of mind and sneaky power. In: Repacholi, B., & Slaughter, V. (Eds.), *Individual differences in theory of mind. Macquarie monographs in cognitive science*, 39–66. Sussex: Psychology Press

Miller, G. E., Chen, E., & Parker, K. J. (2011). Psychological stress in childhood and susceptibility to the chronic diseases of aging: moving toward a model of behavioral and biological mechanisms. *Psychological bulletin*, 137(6), 959–997. <https://doi.org/10.1037/a0024768>

Millon, T. (1969). *Modern Psychopathology: A Biosocial Approach to Maladaptive Learning and Functioning* (Saunders, Philadelphia).

Misailidi, P. (2021). Understanding Cognitive Mental States and Emotions in Early Childhood: Dissociation and Interconnectedness. 10.1007/978-3-030-51673-4_10.

Μισαηλίδη, Π. (2003). *Η Θεωρία των Παιδιών για το Νον*. Αθήνα: Τυπωθήτω – Γιώργος Δαρδανός.

Morf, C., & Rhodewalt, F. (2001). “Unraveling the paradoxes of narcissism: A dynamic selfregulatory processing model”. *Psychological Inquiry*, 12(4), 177–196.

Moore, C., & Corkum, V. (1994). Social understanding at the end of the first year of life. *Developmental Review*, 14, 349–372.

Mota, V. C., Nilsen, T. O., Gerwins, J., Gallo, M., Kolarevic, J., Krasnov, A., & Terjesen, B. F. (2019). Molecular and physiological responses to long-term carbon dioxide exposure in Atlantic salmon (*Salmo salar*). *Aquaculture*, 734715. doi:10.1016/j.aquaculture.2019.734715

Murphy, S. E., & Johnson, S. K. (2011). The benefits of a long-lens approach to leader development: Understanding the seeds of leadership. *The Leadership Quarterly*, 22(3), 459–470. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2011.04.004>

Nagler, U. K. J., Reiter, K. J., Furtner, M. R., & Rauthmann, J. F. (2014). Is there a “dark intelligence”? Emotional intelligence is used by dark personalities to emotionally manipulate others. *Personality and Individual Differences*, 65, 47–52. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2014.01.025>

Oberman, L. M., Winkielman, P., & Ramachandran, V. S. (2007). Face to face: blocking facial mimicry can selectively impair recognition of emotional expressions. *Social neuroscience*, 2(3-4), 167–178. <https://doi.org/10.1080/17470910701391943>

Ojanen, T., Findley, D., & Fuller, S. (2012). Physical and relational aggression in early adolescence: Associations with narcissism, temperament, and social goals. *Aggressive Behavior*, 38, 99–107

Ornaghi, I., Conte, E., & Grazzani, I. (2020). Empathy in toddlers: the role of emotion regulation, language ability, and maternal emotion socialization style. *Frontiers in Psychology*, 11. doi: 10.3389/fpsyg.2020.58686262

Parker, J., Summerfeldt, L., Hogan, M., & Majeski, S. (2004). Emotional intelligence and academic success: Examining the transition from high school to university. *Personality and Individual Differences*, 36, 163-172. 10.1016/S0191-8869(03)00076-X.

Perner, J. (1991). *Learning, development, and conceptual change. Understanding the representational mind*. The MIT Press.

Petrides, L., Jimes, C., Middleton-Detznr, C., Walling, J., & Weiss, S. (2011). Open textbook adoption and use: implications for teachers and learners. *Open Learning: The Journal of Open, Distance and e-Learning*, 26(1), 39–49. doi:10.1080/02680513.2011.538563

Pincus, Aaron & Ansell, Emily & Pimentel, Claudia & Cain, Nicole & Wright, Aidan & Levy, Kenneth. (2009). Initial Construction and Validation of the Pathological Narcissism Inventory. *Psychological assessment*. 21. 365-79. 10.1037/a0016530.

Pons, F., Harris, P. L., & de Rosnay, M. (2004). Emotional comprehension between 3 and 11 years: developmental periods and hierarchical

organization. *European Journal of Developmental Psychology*, 1(2), 127-152.
Doi:10.1080/17405620344000022

Poorthuis, A. M. G., Slagt, M., van Aken, M. A. G., Denissen, J., & Thomaes, S. (2021). *Narcissism and popularity among peers: A crosstransition longitudinal study. Self and Identity*, 20(2), 282-296.
<https://doi.org/10.1080/15298868.2019.1609575>

Premack, D., & Woodruff, G. (1978). Does the chimpanzee have a theory of mind? *Behavioral and Brain Sciences*, 1(4), 515–526. <https://doi.org/10.1017/S0140525X00076512>

Preston, S. D., & de Waal, F. B. M. (2002). Empathy: Its ultimate and proximate bases. *Behavioral and Brain Sciences*, 25(1), 1–20. <https://doi.org/10.1017/S0140525X02000018>

Robinson, S., Kraatz, M., & Rousseau, D.. (1994). Changing Obligations and the Psychological Contract: A Longitudinal Study. *Academy of Management Journal*, 37, 10.2307/256773.

Roepke, S., & Vater, A. (2014). Narcissistic Personality Disorder: An Integrative Review of Recent Empirical Data and Current Definitions. *Current Psychiatry Reports*, 16(5). doi:10.1007/s11920-014-0445-0

Reijntjes, A. H A., Vermande, M., Thomaes, S., Olthof, T., Goossens, F., Aleva, L., & Vermeulen, M. (2016). Narcissism, bullying, and social dominance in youth: A longitudinal analysis. *Journal of Abnormal Child Psychology*, 44, 63–74.

Ruffman, T., Perner, J., Naito, M., Parkin, L., & Clements, W. A. (1998). Older (but not younger) siblings facilitate false belief understanding. *Developmental Psychology*, 34(1), 161–174. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.34.1.161>

Ruffman, T., Slade, L., & Crowe, E. (2002). The Relation between Children's and Mothers' Mental State Language and Theory-of-Mind Understanding. *Child Development*, 73, 734-751. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00435>

Salovey, P., & Grewal, D. (2005). The Science of Emotional Intelligence. *Current Directions in Psychological Science*, 14(6), 281–285. doi:10.1111/j.0963-7214.2005.00381

Salovey, P., & Mayer, J. D. (1990). Emotional Intelligence. *Imagination, Cognition and Personality*, 9(3), 185–211. doi:10.2190/dugg-p24e-52wk-6cdg .x

Sato, W., & Yoshikawa, S. (2007). Spontaneous facial mimicry in response to dynamic facial expressions. *Cognition*, 104(1), 1–18. <https://doi.org/10.1016/j.cognition.2006.05.001>

Schultz, Th. (1980). Nobel Lecture: The Economics of Being Poor, *Journal of Political Economy*, 88, (4), 639-51. Retrieved from: <https://EconPapers.repec.org/RePEc:ucp:jpolec:v:88:y:1980:i:4:p:639-51>.

Sodian, B., & Kristen, S. (2010). Theory of Mind. In B. M. Glatzeder, V. Goel, & A. Muller, (Eds.), *Towards a Theory of Thinking. Building Blocks for a Conceptual*

Framework. Berlin, Heidelberg: Springer - Verlag. doi: 10.1007/978-3-642-03129-8_13

Seidenfeld, A. M., Johnson, S. R., Cavadel, E. W., & Izard, C. E. (2014). Theory of mind predicts emotion knowledge development in head start children. *Early Education and Development*, 25(7), 933-948. doi:10.1080/10409289.2014.883587

Sonnby-Borgström, M. (2002). Automatic mimicry reactions as related to differences in emotional empathy. *Scandinavian journal of psychology*, 43(5), 433–443. <https://doi.org/10.1111/1467-9450.00312>

Smith, A. (1790). *The theory of moral sentiments*. Sixth Edition ed. London: A. Miller

Stel, M., & Van Knippenberg, A. (2008). *The Role of Facial Mimicry in the Recognition of Affect*. *Psychological Science*, 19(10), 984–985. doi:10.1111/j.1467-9280.2008.02188.x

Taumoepeau, M., & Ruffman, T. (2006). Mother and Infant Talk About Mental States Relates to Desire Language and Emotion Understanding. *Child Development*, 77(2), 465–481. doi:10.1111/j.1467-8624.2006.00882.x

Thomaes, S., Stegge, H., Bushman, B. J., Olthof, T., & Denissen, J. (2008). Development and validation of the Childhood Narcissism Scale. *Journal of Personality Assessment*, 90(4), 382–391. <https://doi.org/10.1080/00223890802108162>

Vonk, F. J., Casewell, N. R., Henkel, C. V., Heimberg, A. M., Jansen, H. J., McCleary, R. J. R., & Richardson, M. K. (2013). The king cobra genome reveals dynamic gene evolution and adaptation in the snake venom system. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 110(51).doi:10.1073/pnas.1314702110

Vreeke, G. J., & van der Mark, I. L. (2003). Empathy, an integrative model. *New Ideas in Psychology*, 21(3), 177–207. <https://doi.org/10.1016/j.newideapsych.2003.09.003>

Watson, P. J., & Morris, R. J. (1991). Narcissism, empathy and social desirability. *Personality and Individual Differences*, 12(6), 575–579. [https://doi.org/10.1016/0191-8869\(91\)90253-8](https://doi.org/10.1016/0191-8869(91)90253-8)

Watson, P. J., & Biderman, M. D. (1994). Narcissistic Traits Scale: Validity evidence and sex differences in narcissism. *Personality and Individual Differences*, 16(3), 501–504. [https://doi.org/10.1016/0191-8869\(94\)90076-0](https://doi.org/10.1016/0191-8869(94)90076-0)

Wai, M., & Tiliopoulos, N. (2012). The affective and cognitive empathic nature of the dark triad of personality. *Personality and Individual Differences*, 52(7), 794–799. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2012.01.008>

Weimer, A. A., Sallquist, J., & Bolnick, R. R. (2012). Young children's emotioncomprehension and theory of mind understanding. *Early Education & Development*, 23(3), 280-301. doi: 10.1080/10409289.2010.517694.

Wellman, H. M., Cross, D., & Watson, J. (2001). Meta-Analysis of Theory-of-Mind Development: The Truth about False Belief. *Child Development*, 72(3), 655–684. doi:10.1111/1467-8624.00304

Wellman, H. M., Harris, P. L., Banerjee, M., & Sinclair, A. (1995). Early Understanding of Emotion: Evidence from Natural Language. *Cognition and Emotion*, 9 (2- 3), 117 – 149.

Wellman, H., & Woolley, J. (1990). From simple desires to ordinary beliefs: The early development of everyday psychology. *Cognition*, 35, 245-275.

Wheelwright, S., Baron-Cohen, S., Goldenfeld, N., Delaney, J., Fine, D., Smith, R., & Wakabayashi, A. (2006). Predicting Autism Spectrum Quotient (AQ) from the Systemizing Quotient-Revised (SQ-R) and Empathy Quotient (EQ). *Brain Research*, 1079(1), 47–56. doi:10.1016/j.brainres.2006.01.012

White, S., Hill, E., Happé, F., & Frith, U. (2009). Revisiting the Strange Stories: Revealing Mentalizing Impairments in Autism. *Child Development*, 80(4), 1097–1117. doi: 10.1111/j.1467-8624.2009.01319.x

Wink, P. (1991). Two faces of narcissism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61(4), 590–597. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.61.4.590>

Zahn-Waxler, C., Radke-Yarrow, M., Wagner, E., & Chapman, M. (1992). Development of concern for others. *Developmental Psychology*, 28(1), 126–136. <https://doi.org/10.1037/0012-1649.28.1.126>

Zajenkowski, M., Maciantowicz, O., Szymaniak, K., & Urban, P. (2018). Vulnerable and grandiose narcissism are differentially associated with ability and trait emotional intelligence. *Frontiers in Psychology*, 9. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2018.01606>

Zhou, Q., Eisenberg, N., Losoya, S. H., Fabes, R. A., Reiser, M., Guthrie, I. K., Murphy, B. C., Cumberland, A. J., & Shepard, S. A. (2002). The relations of parental warmth and positive expressiveness to children's empathy-related responding and social functioning: a longitudinal study. *Child development*, 73(3), 893–915. <https://doi.org/10.1111/1467-8624.00446>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

Παράρτημα 1

Πίνακας 1. Μορφωτικό επίπεδο γονέων με βάση το φύλο τους.

Φύλο		Συχνότητα	Ποσοστό
Αγόρι	Γυμνάσιο	6	12,0
	Λύκειο	10	20,0
	Πανεπιστήμιο	13	26,0
	Μεταπτυχιακό	17	34,0
	Διδακτορικό	4	8,0
	Total	50	100,0
Κορίτσι	Γυμνάσιο	6	13,3
	Λύκειο	10	22,2
	Πανεπιστήμιο	15	33,3
	Μεταπτυχιακό	12	26,7
	Διδακτορικό	2	4,4
	Total	45	100,0

Παράρτημα 2

Πίνακας 2. Διαφυλετικές διαφορές στις εξεταζόμενες μεταβλητές

	DF	F	P
Ναρκισσισμός_Συν	1	,00	,93
Μεγαλοπρεπής	1	,51	,47
Ευάλωτος	1	,39	,53
Αντιλ. Ενσυναίσθηση	1	,12	,72
Πραγμ. Ενσυναίσθηση	1	1,62	,20
Αντιλ. Ικαν. Αναγνώρισης συναισθημάτων	1	,02	,87
Πραγμ. Ικαν.Αναγνώρισης συναισθημάτων	1	,34	,55
Αντιλ. Ικαν. κατανόησης συναισθημάτων	1	,06	,80
Πραγμ. Ικαν κατανόησης συναισθημάτων	1	,45	,50
Αντιλ. Ικαν. ΘΤΝ	1	,11	,73
Πραγμ. Ικαν ΘΤΝ	1	,10	,75

Πίνακας 3. Διαφορές στις εξεταζόμενες μεταβλητές ανάλογα με την ηλικία

ANOVA

	DF	F	P
Ναρκισσισμός_Συν	2	2,84	,06
Μεγαλοπρεπής	2	1,51	,22
Ευάλωτος	2	,81	,44
Αντιλ. Ενσυναίσθηση	2	,04	,95
Πραγμ. Ενσυναίσθηση	2	3,43	,03
Αντιλ. Ικαν. Αναγνώρισης συναισθημάτων	2	,02	,87
Πραγμ. Ικαν.Αναγνώρισης συναισθημάτων	2	7,01	,06
Αντιλ. Ικαν. κατανόησης συναισθημάτων	2	2,53	,08
Πραγμ. Ικαν κατανόησης συναισθημάτων	2	,48	,61
Αντιλ. Ικαν. ΘΤΝ	2	,77	,46
Πραγμ. Ικαν ΘΤΝ	2	3,56	,13